

บทที่ 4

แรงงานหญิงรับจ้างในสวนผัก:

จากแรงงานครัวเรือนสู่กระบวนการเป็นแรงงานรับจ้าง

4.1 การจัดการแรงงานรูปแบบใหม่: จาก “ช่วยเหลือข้าว” สู่ระบบ “ตารางวัด”

ในอดีต (พ.ศ. 2527) การใช้แรงงานในการผลิตและการเก็บเกี่ยวข้าวในท้องถิ่นเกษตรกรรมต้นน้ำคำมี 3 รูปแบบ คือการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามือเอวกัน การจ้างแรงงาน (จ่ายเป็นเงิน) และการจ้างแรงงานด้วยการจ่ายเป็นข้าว สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินจะรับค่าจ้างเป็นข้าว ส่วนการเอามือเอวกันเกิดขึ้นในบรรดาหมู่ญาติและคนใกล้ชิดคุ้นเคยกัน การรับค่าตอบแทนเป็นข้าวหรือการ “ขอช่วยเหลือข้าว” จากครัวเรือนไร้ที่ดินและ/หรือครัวเรือนที่ข้าวไม่พอกิน เป็นการมาขอช่วยทำงานและรับค่าตอบแทนเป็นข้าวเปลือก (ข้าวเหนียว) แรงงานที่มาขอช่วยเหลือข้าวต้องมาช่วยตั้งแต่การย้ายต้นกล้า (ซิมกล้า) การปลูก ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว และจะได้รับค่าตอบแทนหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว โดยค่าตอบแทนจากการช่วยเหลือข้าวในขณะนั้นคือ 2 วันได้ข้าว 3 ถัง

การใช้แรงงานทั้งการเอามือเอวกัน หรือการ “ช่วยเหลือข้าว” สะท้อนให้เห็นถึงตรรกะหรือความสัมพันธ์บางอย่างที่ไม่ต้องการเชื่อมโยงกับเงินตรา หรือการประเมินค่าแรงด้วยเงินตามแนวคิดแบบทุนนิยม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในขณะนั้นข้าวมีความสำคัญมากกว่าเงิน แม้ว่าข้าวขณะนั้นราคาถังละ 30 กว่าบาท ส่วนค่าแรงอยู่ที่เพียงวันละ 23-25 บาท ทำให้การจ้างแรงงานและจ่ายเป็นเงินประหยัดกว่า แต่ก็ถือเป็นการ “ช่วยเหลือ” คนรู้จัก คนคุ้นเคยกันในหมู่บ้าน ในทศวรรษ 2530 มีการนำรถเกี่ยวข้าวเข้ามาใช้แทนแรงงานคนในการฟาดข้าวแต่สำหรับแรงงานที่มาขอช่วยเหลือข้าวยังจะได้รับค่าตอบแทนเท่าเดิม เนื่องจากในช่วงต้นทศวรรษ 2520 เริ่มมีการปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง แรงงานจึงเป็นที่ต้องการมากขึ้น และแนวโน้มการจ้างแรงงานก็เพิ่มสูงขึ้นด้วย

หากพิจารณาการ “ช่วยเหลือข้าว” ในการจ้างงานช่วงเข้าสู่การผลิตเพื่อขาย พบว่ามีการใช้ตรรกะทางวัฒนธรรมเข้ามาจัดการแรงงาน แม้ว่าจะเกิดการจ้างงานด้วยเงินตราขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2510 แต่แรงงานยังคงขอรับค่าตอบแทนเป็นข้าว ด้านหนึ่งการ “ช่วย” ของเกษตรกรแฝงนัยของการควบคุมแรงงานไร้ที่ดินไว้ใช้ในนาข้าวของตน เพราะแรงงานต้องมาช่วยปลูกข้าวแต่จะยังไม่ได้ค่าตอบแทนในตอนแรก จะได้ก็ต่อเมื่อมาช่วยเหลือเกี่ยวข้าวแล้วเท่านั้น การช่วยเหลือข้าวนี้นับเป็นการควบคุม

แรงงานของเกษตรกรที่มีความยากลำบากอย่างมากในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยม การที่มีแรงงานมาขอช่วยเหลือทำให้เจ้าของนามีแรงงานไว้ใช้โดยไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทนเป็นเงิน ขณะเดียวกันการให้ข้าวเป็นค่าตอบแทนให้ความรู้สึกถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และความรู้สึกถึงบุญคุณ ความมีน้ำใจซึ่งเป็นพันธะทางจิตใจมากกว่าการจ่ายเงิน

สอดคล้องกับงานศึกษาของอานันท์ที่เคยศึกษาชุมชนบ้านสันโป่ง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2511-2523 ในช่วงเปลี่ยนผ่านมาสู่การเพาะปลูกปีละ 3 ครั้ง อานันท์พบว่าระบบการผลิตในสังคมชาวนาภาคเหนือยังไม่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของทุนนิยมอย่างเต็มรูปแบบ เพราะยังไม่เกิดกระบวนการแยกผู้ผลิตออกจากปัจจัยการผลิตทั้งหมด กล่าวคือยังไม่เกิดกระบวนการกลายเป็นกรรมาชีพแบบเต็มตัว เพราะกว่าร้อยละ 50 ของชาวนาในบ้านสันโป่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ตนผลิต เจ้าของนามีวิธีการจัดการแรงงานในนาข้าวแต่ละขั้นตอนอย่างซับซ้อน ขั้นตอนแรกคือการตัดสินใจว่าจะผลิตเองทั้งหมดหรือแบ่งที่นาให้เช่า หรือจัดการเองบางส่วนและจ้างบางส่วนที่เป็นการจ้างแบบรายวันและแบบรายเดือน ที่หมายถึงการแบ่งผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้เป็นค่าจ้าง โดยแบ่งเป็นร้อยละว่าผลผลิตร้อยละหนึ่งจะได้ค่าตอบแทนเท่าใดทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตกลงกัน จากนั้นเจ้าของนาจึงจะตัดสินใจว่าจะใช้แรงงานแบบใด ปกติแล้วมักจะจ้างแรงงานแบบรายวันในการปลูก เพราะในช่วงนั้น (พ.ศ. 2523) ข้าวมีราคาสูงกว่าในช่วงเก็บเกี่ยวถึง 2 เท่าทำให้เจ้าของนาเลือกจ่ายเป็นเงินเพราะเป็นการลดค่าใช้จ่าย เมื่อถึงตอนเก็บเกี่ยวนิยมใช้วิธีการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามือเอารันหรือการจ้างแบบรายเดือน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2533)

ย้อนกลับมาพิจารณารูปแบบการจ้างแรงงานในโหล่งเกษตรกรรมปัจจุบัน (2553) ได้เปลี่ยนจากการให้ข้าวเปลือกเป็นค่าตอบแทนมาสู่การจ่ายเงินค่าจ้างทั้งหมด ระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามือเอารันจึงแทบจะไม่เหลืออยู่ เช่นเดียวกับการขอช่วยเหลือข้าว เพราะข้าวมีราคาสูงขึ้น แม้แต่ข้าวเหนียวนาปีที่บริโภคมียังมีราคาสูงมาก เมื่อเทียบกับการจ่ายค่าจ้างเป็นเงินกับข้าวพบว่าแรงงานรับจ้างได้ค่าจ้างเกี่ยวข้าววันละ 180 บาท ขณะที่ราคาข้าวเหนียวในช่วงนั้น (พฤศจิกายน 2552) ถึงละ 350 บาท นั้นหมายความว่าแรงงานรับจ้างต้องทำงานอย่างน้อย 2 วันจึงจะพอสำหรับซื้อข้าวกิน 1 ถัง ราคาข้าวที่เพิ่มสูงขึ้นด้านหนึ่งเกิดจากความต้องการบริโภคมีมากขึ้น อีกด้านหนึ่งเป็นเพราะต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นทั้งค่าปุ๋ย ค่าสารเคมี รวมทั้งต้นทุนด้านแรงงานที่อัตราค่าจ้างแรงงานเพิ่มสูงขึ้น ถึงจะมีการใช้รถแทรกเตอร์และรถเกี่ยวข้าวมาแทนที่แรงงานคน ทว่าในการปลูกข้าวยังคงต้องอาศัยแรงงานคนเช่นเดียวกับการเกี่ยวข้าวเหนียวที่ปลูกไว้สำหรับกินเองในครัวเรือน ขณะที่ยังคงมีความต้องการแรงงานในการทำนา แต่แรงงานหนุ่มสาวซึ่งถือเป็นกำลังแรงงานที่สำคัญกลับออกไปทำงานนอกหมู่บ้านและเข้าไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการแทน

ดังนั้นเมื่อถึงฤดูกาลปลูกข้าวในช่วงเดือนมิถุนายนและกุมภาพันธ์แรงงานจึงขาดแคลนอย่างมาก การจ้างงานในข้าวปัจจุบันจึงเป็นรูปแบบของการจ้างแรงงานแบบเหมาที่เรียกว่า ระบบ “คตรางวัล” หมายถึงการจ้างแรงงานผ่านนายหน้าหรือหัวหน้าคนงานที่เรียกว่า “คนคตรางวัล” คนคตรางวัลจะเป็นคนไปหาแรงงานมาทำงานตามจำนวนที่นายจ้างต้องการ คนคตรางวัลจะมีสมาชิกที่สังกัดอยู่อย่างถาวรตลอดฤดูกาลเพาะปลูกในแต่ละปีจำนวนหนึ่ง และอาจหาสมาชิกมาเพิ่มเติมได้ในกรณีที่เจ้าของนาต้องการแรงงานมาก การจ้างเหมาแบบคตรางวัลนี้เกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ซึ่งสัมพันธ์กับการเปลี่ยนมาปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง ระบบคตรางวัลเริ่มขึ้นจากการที่เจ้าของนาไม่ต้องการต้องออกไปหาแรงงานด้วยตนเองเพราะลำพังแรงงานในหมู่บ้านอาจไม่เพียงพอ เจ้าของนาจึงให้แรงงานที่มาทำงานให้กับตนเองซึ่งมีเครือข่ายกับแรงงานคนอื่นๆ มากกว่าเป็นผู้จัดหาแรงงานมาทำงานให้ การจ้างงานผ่านนายหน้าหรือคนคตรางวัลขึ้นเริ่มแพร่หลายมากขึ้นจนเป็นระบบการจ้างงานหลักในท้องถิ่น เพราะช่วยลดภาระด้านการจัดหาแรงงานของเจ้าของนา ไม่เพียงเท่านั้น ระบบการผลิตแบบใหม่ที่ใช้ข้าวสายพันธุ์ส่งเสริมทำให้เกษตรกรสามารถคำนวณเวลาในการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวล่วงหน้าได้อย่างแม่นยำ จึงสามารถจัดการการจ้างแรงงานได้อย่างมีประสิทธิภาพว่าต้องจ้างแรงงานมาปลูกหรือเก็บเกี่ยวช่วงเวลาใด เกษตรกรสามารถ “ลือคคิ่ว” หรือจ้างแรงงานผ่านคนคตรางวัลในการกำหนดวันปลูกข้าวล่วงหน้าได้เลย ระบบคตรางวัลจึงเป็นการระดมแรงงานเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในนาข้าวเพราะลักษณะของข้าวนั้นมีช่วงเวลาเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวเป็นฤดูกาลที่ต้องทำให้เสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้

ในฐานะที่เป็นคนคตรางวัลซึ่งต้องไปหาแรงงานที่อาจเป็นแรงงานต่างหมู่บ้านมาร่วมทำงานนั้นย่อมมีรายได้พิเศษเพิ่มขึ้นนอกเหนือจากค่าแรงในการทำงานเท่ากับแรงงานคนอื่นๆ รายได้หรือค่านายหน้าของคนคตรางวัลจะได้นั้นมีหลายรูปแบบ (1) ค่านายหน้าต่อหัว ยกตัวอย่างเช่นในช่วงปีพ.ศ. 2526 ขณะที่ค่าแรงในการปลูกข้าวอยู่ที่วันละ 23-25 บาท คนคตรางวัลอาจได้ค่านายหน้าหัวละ 3-5 บาท หรือ (2) ใช้วิธีการลดจำนวนคน เป็นต้นว่าเจ้าของนาต้องการแรงงานจำนวน 40 คน โดยจ่ายเงินค่าจ้างคนละ 25 บาทต่อวัน หากคนคตรางวัลหาคนมาไม่ครบตามจำนวนที่นายจ้างต้องการเช่นหามาเพียง 35 คน คนคตรางวัลก็จะใช้วิธีเร่งให้คนงานทั้งหมดเท่าที่หามาได้ทำงานให้เสร็จทันตามที่กำหนดไว้ โดยไม่ได้คืนเงินให้กับเจ้าของนา และ (3) ในกรณีที่คิดค่าจ้างแบบเหมาต่อไร่ คนคตรางวัลจะได้ค่านายหน้าจากส่วนต่างที่เกิดขึ้นจากการคำนวณค่าจ้างแบบเหมา กับนายจ้าง แต่เมื่อต้องจ่ายเงินให้กับสมาชิกจะจ่ายตามอัตราค่าแรงงานรายวัน เช่นจ้างเหมาปลูกข้าวไร่ละ 700 บาท มีที่นาทั้งหมด 8 ไร่ เจ้าของนาจึงต้องจ่ายค่าจ้างทั้งหมดรวม 5,600 บาท คนคตรางวัลอาจหาแรงงานมาทำงาน 14 คน ใช้เวลาปลูกข้าว 2 วัน คนคตรางวัลจ่ายค่าจ้างจริงให้กับ

แรงงานแบบรายวันคนละ 360 บาท หรือ 5,040 บาท คนตรางวันจึงได้ค่านายหน้าซึ่งเป็นส่วนต่างที่เกิดขึ้นจำนวน 560 บาท เป็นต้น

ปัจจุบันรูปแบบการรับนาเหมาของคนตรางวัลที่ใช้ในโหล่งนิยมการจ้างเหมาแบบคิดค่าจ้างต่อไร่ โดยอัตราค่าจ้างเหมาในโหล่งปีพ.ศ. 2553 อยู่ที่ ไร่ละ 600-700 บาท ส่วนค่าจ้างแรงงานในนาข้าวอยู่ที่วันละ 180 บาทสำหรับผู้ชาย และ 170 บาทสำหรับผู้หญิง คนตรางวัลสามารถรับงานปลูกข้าวตลอดฤดูกาลเพาะปลูกต่อเนื่องยาวนานประมาณ 30-45 วัน จากเจ้าของนาประมาณ 30 กว่าราย โดยเฉลี่ยใช้เวลาทำงานให้รายละ 1-2 วัน แรงงานที่รับจ้างปลูกนาเหมาภายใต้สังกัดของคนตรางวัลหนึ่งคนจะมีรายได้ประมาณ 10,000-15,000 บาทต่อคนจากการทำงานนี้ซึ่งถือว่าเป็นรายได้ที่น่าพอใจ

การปลูกนาเหมานั้นจะมีแบบแผนในการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงาน โดยการถอนกล้าข้าวจะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย การหว่านกล้าข้าวเป็นของเจ้าของนา (ทั้งหญิงและชาย) หรือคนตรางวัล ในขณะที่การดำนาจะเป็นของผู้หญิง แบบแผนดังกล่าวอาจมีการเปลี่ยนแปลงหากสมาชิกในกลุ่มนาเหมาเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ผู้หญิงก็จะเข้ามาทำหน้าที่ในการถอนกล้าข้าว ในกรณีนี้ผู้หญิงก็จะได้ค่าแรงเพิ่มเท่ากับผู้ชาย ทั้งนี้การแบ่งหน้าที่ในการทำงานให้แก่สมาชิกแต่ละคนขึ้นอยู่กับคำสั่งการของคนตรางวัลว่าจะจัดการใช้แรงงานและทำงานอย่างไร แต่หน้าที่ในการหว่านข้าวยังคงสงวนไว้ให้เฉพาะเจ้าของนาและคนตรางวัลเท่านั้น

จากเดิมแรงงานปลูกนาเหมาจะเป็นแรงงานรับจ้างไร่ที่ดิน เกษตรกรขนาดกลางและขนาดเล็ก หรือผู้ประกอบการนอกภาคเกษตรอื่นๆ เช่นแม่ค้าที่หันมารับจ้างในฤดูปลูกข้าว ซึ่งทั้งหมดเป็นแรงงาน “คนเมือง” ที่อยู่ในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาพบว่าเริ่มมีแรงงานชาติพันธุ์เข้ามาทำงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรมมากขึ้น ในช่วงแรกแรงงานเหล่านี้ยังไม่ได้มีส่วนร่วมในการทำงานในนาข้าวแต่จะมีบทบาทในสวนผักหรือยาสูบมากกว่า เนื่องจากยังขาดทักษะในการทำนาดี ไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าวที่มีระยะห่างมากเกินไป การหักรากข้าวตอนปักดำทำให้ต้นข้าวตายและเจ้าของนาต้องมาซ่อมกล้า หรือปลูกใหม่ภายหลังทำให้เสียเวลา ปัจจุบันกลับพบว่าแรงงานในการปลูกนาเหมาส่วนใหญ่เป็นแรงงานชาติพันธุ์ เนื่องจากขาดแคลนแรงงานอย่างมากจนเจ้าของนาไม่สามารถปฏิเสธการใช้แรงงานชาติพันธุ์ได้ ทว่าแรงงานชาติพันธุ์ก็มีการพัฒนาทักษะและฝีมือให้เป็นที่ยอมรับเช่นกัน ภาพของแรงงานชาติพันธุ์ทั้งที่เข้ามาอยู่อาศัยในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่นๆ ในโหล่งที่ออกมารวมตัวกันตามจุดต่างๆ ที่เป็นทางผ่านไปยังนาข้าวเพื่อรอรถของคนตรางวัลมารับไปทำงานตั้งแต่ตอนเช้าตรู่ จึงเป็นภาพปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าแรงงานเหล่านี้ได้เข้ามาทดแทนแรงงาน “คนเมือง” หนุ่มสาวที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านหรืออาศัยอยู่ในหมู่บ้านแต่ไม่ทำการเกษตรอีกต่อไป โดยแรงงานชาติ

พันธุ์ที่ออกทำงานรับจ้างจะเป็นแรงงานวันหนุ่มสาวจนถึงวัยกลางคนอายุตั้งแต่ 20 ปีจนถึง 45 ปี ส่วนแรงงานคนเมืองกลับเป็นแรงงานวัยกลางคนและแรงงานสูงวัยอายุโดยเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 45 ปีถึง 65 ปี ด้วยเหตุนี้แรงงานคนเมืองจึงมีบทบาทน้อยลงในการรับจ้างปลูกรายมาเพราะสภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวยให้ทำงานหนักเช่นการปลูกข้าวอีกต่อไป

เหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งที่เกษตรกรหลายรายนิยมจ้างแรงงานชาติพันธุ์มากขึ้น เพราะเกิดข้อเปรียบเทียบระหว่างการจ้างแรงงาน “คนเมือง” กับแรงงานชาติพันธุ์ ขณะที่การจ้างคนเมืองเจ้าของนาต้องจ่ายเงินล่วงหน้าทั้งหมดให้กับคนคกรางวัล อีกทั้งแรงงานที่ถูกคกรางวัลมาทำงานช้า บ่อยครั้งที่ทำให้กล้าข้าวหวิดหรือไม่พอปลูกให้เต็มพื้นที่นา เจ้าของนาต้องไปเอาต้นกล้าข้าวมาเพิ่ม กรณีนี้เจ้าของนาต้องจ่ายเพิ่มให้กับแรงงานที่ไปช่วยเอาต้นกล้า นอกจากนี้ยังพบว่าแรงงานคนเมืองเรียกร้องให้เลี้ยงเหล้าและกับแกล้มในแต่ละวันสูง เกษตรกรรายหนึ่งกล่าวว่า

“อย่างหมู่ลุง...(คนคกรางวัลรายหนึ่ง) เชนีบ่าไหว ก่าเลี้ยงเหล้า¹เมื่อแลงนี้ แกลดองสองแกลดองบ่าปอหนา ค่ายกะ ตุนฮอนออกกับเหล้าเขาหมด อย่างก่อ²นิติแลงมาถ้าเขาหันท้าวจะบ่าแล้วนี้เขากัโทรฮ้องหมู่เขามาเต็มละ ลูกไหนดบ่าฮู้ละ...เขาเยี้ยะหื้อเฮาจนแล้ว เขาปลูกห่างหน่อยเฮากัไปบอก เขาได้ว่าห่างไปเน้อ ปัญหามานัก เหล้าเมื่อแลงบ่าเลี้ยงกัได้ เขาตึงบ่าถามหา แต่เฮากัเลี้ยงอยู่ สักหน่อยเนี้ย”

4.1.1 “วันนี้ทำโอ และ วันนี้เฮาเป็นไท”: บทสะท้อนวิถีคิดของการถูกกำกับภายใต้ตรรกะการทำงานระบบใหม่

การจ้างงานในภาคเกษตรกรรมไม่ได้มีเวลาทำงานที่เข้มงวดเหมือนในโรงงานอุตสาหกรรม แต่เป็นงานที่สามารถทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่มีเวลากำหนดเริ่มหรือเลิกงาน เหมือนกับการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมหรือบริษัท แต่ขึ้นอยู่กับลักษณะและประเภทของงาน เช่นหากเป็นการเก็บผักจะต้องทำในช่วงเช้าตรู่หรือตอนเย็นจนถึงค่ำ เป็นต้น อย่างไรก็ตามระบบการผลิตเพื่อขายทำให้ระบบการผลิตรวมถึงการจ้างงานเริ่มแข่งขันกับเวลามากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการจ้างปลูกรายมาแบบเหมาที่ต้องใช้การระดมแรงงานผ่านคนคกรางวัล หรือแม้แต่การเกี่ยวข้าวที่นิยมใช้รถเกี่ยวข้าวมากขึ้นเพราะสะดวก รวดเร็วกว่า เป็นต้น

¹ เหล้าที่นิยมนำมาเลี้ยงคือเหล้าสุราชุมชน

² หมายถึงแรงงานอาจำ

ในโหล่งเกษตรกรรมแม้ว่างานในสวนผักจะไม่มีควมร้งรับมากเท่ากับนาข้าว แต่สำหรับแรงงานที่มาทำงานในสวนผักเช่นป้าทิพย์กลับมีการใช้ตรรกะการทำงานตามตารางเวลาทำงานของอุตสาหกรรมหรือระบบราชการ กล่าวคือกลุ่มป้าทิพย์จะเผื่อเวลาเดินทางเพื่อให้ไปถึงสวนผักเวลา 8 โมงเช้าเสมอ และหากเป็นการทำงานครั้งวันก็จะหยุดทำงานทันทีเมื่อถึงเวลาที่ขงหรือใกล้เที่ยง เช่นเดียวกันหากเป็นการทำงานทั้งวันก็จะเลิกทำงานเวลาสี่โมงเย็น เวลาการทำงานเช่นนี้ป้าทิพย์เป็นผู้กำหนดขึ้นมาเอง ดังนั้นหากวันใดที่ต้องทำงานเกินเวลาเลิกงานปกติ ป้าทิพย์จะเรียกว่าเป็นการ “ทำโอ” ซึ่งเป็นการใช้คำเลียนแบบการทำงานล่วงเวลาในภาคอุตสาหกรรมที่ย่อมาจากคำว่า overtime นั่นเอง ทว่าการทำโอหรือการทำงานเกินเวลาปกติไม่ได้สร้างความพึงพอใจให้กับแรงงานกลุ่มป้าทิพย์มากนักแม้จะได้ค่าจ้างเพิ่มก็ตาม เพราะไม่ยอกเลิกงานเย็น และรู้สึกเหนื่อยเกินไป ผู้ศึกษาถามป้าทิพย์ว่าทำไมวันนี้ถึงเลิกงานเย็น ป้าทิพย์ตอบกลับมาว่า “เอ้อ...วันนี้ทำโอหะ”

นอกจากนี้แรงงานยังใช้คำว่า “เป็นไท” เมื่อตนเองไม่ถูกผูกมัดตามเงื่อนไขที่นายจ้างกำหนด เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นระหว่างการถอนหญ้าในแปลงขิงของพี่เอื้อยเมื่อเดือนกรกฎาคมปี 2552 แม้ว่าจะเกิดปัญหาความไม่พอใจจากนายจ้างเพราะกลุ่มป้าทิพย์ทำงานช้า แต่แรงงานก็มีช่องทางในการเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับตนเองจนทำให้นายจ้างรู้สึกเกรงใจ กล่าวคือพี่เอื้อยได้จ่ายเงินค่าจ้างล่วงหน้าให้กับกลุ่มป้าทิพย์มา 3 วัน ในวันสุดท้ายของการทำงานแม้ว่าฝนจะตกหนักมาก ป้าทิพย์และสมาชิกก็ออกไปทำงาน เมื่อนายจ้างรู้ว่ากลุ่มป้าทิพย์มาทำงานในวันฝนตก นายจ้างก็รู้สึกเกรงใจ อย่างไรก็ตามในวันต่อไปแรงงานกลับไม่ไปทำงานต่อแม้ว่างานถอนหญ่ายังไม่เสร็จ โดยที่ป้าทิพย์ไม่ติดต่อพี่เอื้อย เพื่อถามว่าต้องการจ้างตนทำงานต่อหรือไม่ คำตอบของป้าทิพย์เมื่อผู้ศึกษาถามว่าเหตุใดวันนี้จึงไม่ไปทำงานต่างๆ ที่งานยังไม่เสร็จ ก็ได้รับคำตอบกลับมาว่า “วันนี้เขาเป็นไทละล่อ” ตรรกะการใช้คำเช่นนี้แสดงถึงความต้องการเป็นอิสระและไม่ต้องการถูกผูกมัดเข้าไปอยู่ในเงื่อนไขที่กำหนดโดยนายจ้าง

4.2 จากแรงงานใน “ครัวเรือน” สู่การเป็นแรงงานรับจ้างของผู้หญิง

นักเศรษฐศาสตร์เช่นชายานอฟให้ความสำคัญกับสมาชิกในครอบครัวในฐานะเป็นแรงงานที่สำคัญ ชายานอฟมองว่าในช่วงการเปลี่ยนผ่านจากภาคเกษตรกรรมเข้าสู่ทุนนิยมนั้น ระบบการผลิตของชาวนาจะใช้แรงงานในครัวเรือนในการทำการผลิตโดยไม่มีการใช้แรงงานจ้างและผลิตตามปริมาณความต้องการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งแตกต่างจากการผลิตในระบบทุนนิยมที่ใช้แรงงานจ้างและทำการผลิตเพื่อกำไรสูงสุด ความต้องการบริโภคภายในครัวเรือนถูกกำหนดโดยจำนวนเพศ และอายุของสมาชิกในครอบครัว หากมีสมาชิกมากแต่สมาชิกที่ทำงานได้น้อย ครัวเรือนชาวนาก็จะมีระดับการขูดรีดตนเอง (self-exploitation) สูง ด้วยการเพิ่มวันทำงานมากขึ้น ในทางกลับกันหากสมาชิกในครอบครัวมีจำนวนน้อยแต่มีสมาชิกที่ช่วยงานมาก ระบบการขูดรีดตนเองก็จะต่ำลง กล่าวอีกนัยหนึ่งคืออัตราส่วนระหว่างผู้บริโภคต่อผู้ผลิตในแต่ละครอบครัวจะเป็นตัวกำหนดปริมาณผลผลิตต่อผู้บริโภคหนึ่งคนและเป็นตัวกำหนดระดับการขูดรีดตนเองของชาวนา ครัวเรือนจึงเป็นทั้งหน่วยการผลิตและการบริโภค ทั้งนี้ชายานอฟมองว่าระบบเศรษฐกิจแบบชาวนามีลักษณะเป็นวงจรขึ้นอยู่กับความผันแปรของจำนวนสมาชิกในครัวเรือน กล่าวคือครอบครัวเกิดจากคู่แต่งงานหนุ่มสาวที่แยกตัวออกมา เมื่อมีลูกก็ต้องเพิ่มการขูดรีดตนเอง แต่เมื่อลูกโตขึ้นสามารถทำการผลิตได้ระดับการขูดรีดตนเองของครัวเรือนก็จะลดลง และเมื่อลูกแต่งงานและแยกตัวออกไปก็จะกลับมายังจุดเดิม (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2530: 42-49)

Hart (1986) เสนอมุมมองว่าในครัวเรือนจะมีการจัดการแรงงานโดยสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวจะออกไปทำงานเพื่อก่อให้เกิดรายได้สูงสุดภายในครัวเรือน ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการดำรงชีพ โดยระดับของการเข้าถึงทรัพยากรของแต่ละครัวเรือนและความต้องการแรงงานในแต่ละฤดูกาลนำมาสู่การจัดการแรงงานภายในครัวเรือนที่แตกต่างกัน สำหรับครัวเรือนที่มีที่ดินขนาดใหญ่จะใช้แรงงานจ้างมากที่สุดในการทำนาข้าว ทั้งยังมีการลงทุนส่วนตัว เช่นการค้าขาย หรือการทำบ่อปลา ฤดูกาลต่างๆ ที่สัมพันธ์กับความต้องการแรงงานจึงไม่กระทบกับการจัดการแรงงานในครัวเรือนฐานะดีเช่นนี้มากนัก ขณะที่ครัวเรือนไร้ที่ดินจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีพ พวกเขาต้องเข้าสู่การเป็นกรรมกรรับจ้าง ส่วนครัวเรือนที่มีที่ดินขนาดเล็กจะอยู่ในระดับกลางๆ คือไม่เข้าสู่การเป็นกรรมกรเต็มตัวแต่ก็ขายแรงงานด้วยเช่นกัน

ความต้องการแรงงานในภาคเกษตรส่วนใหญ่เป็นงานในนาข้าว ช่วงที่มีความต้องการแรงงานสูงสุดคือการย้ายต้นกล้าข้าว ปลูกข้าวและเกี่ยวข้าว โดยในขั้นตอนการย้ายต้นกล้าและเก็บเกี่ยวจะมีความต้องการแรงงานผู้หญิงมากกว่า ซึ่งเป็นการจ้างผู้หญิงกลุ่มเล็กๆ ในช่วงที่งานในนาข้าวหายาก แรงงานผู้หญิงส่วนใหญ่ที่เป็นแรงงานไร้ที่ดินและมีที่ดินขนาดเล็กบางส่วนจะออกไปทำงานตัดอ้อยและบางครั้งก็มักจะนำลูกๆ ของพวกเธอไปด้วย ส่วนผู้ชายจะออกไปรับจ้างขาย

แรงงานต่างๆ เช่นการเป็นแรงงานในบ่อปลา สำหรับครัวเรือนที่ยากจนแล้วยังงานในหมู่บ้านหา
 ยากเพียงใดพวกเขาและเธอต่างต้องทำงานหลากหลายและใช้เวลาในการทำงานยาวนานมากขึ้น
 อาจกล่าวได้ว่าสำหรับครัวเรือนที่ยากจนพวกเขาต้องพยายามขาย “แรงงาน” ของพวกเขาด้วยการ
 ทำงานให้มากที่สุดเพื่อให้ครัวเรือนมีรายได้สูงสุด ส่วนครัวเรือนที่มีฐานะปานกลางหรือฐานะดี
 พวกเขาจะสร้างรายได้สูงสุดให้กับครัวเรือนด้วยการมี “อาชีพ” ที่หลากหลายจากการ “ลงทุน”
 ดำเนินกิจการบางอย่าง เช่นการเป็นเจ้าของบ่อปลา หรือค้าขายเล็กๆ น้อยๆ เพื่อต่อยอดในการสะสม
 ทุนต่อไป

ในสังคมมาเลเซีย Hart (1992) พบว่าการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในนาข้าวหลังการ
 ปฏิวัติเขียวที่มีการนำเครื่องจักรทางการเกษตรมาใช้ทำให้การจ้างแรงงานในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป
 และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกำลังแรงงานในระดับครัวเรือน กล่าวคือ แรงงานมีการรวมกลุ่มกัน
 ทำงานรับจ้าง ผู้หญิงจะถูกจ้างมาช่วยต้นกล้าและเกี่ยวข้าว ส่วนผู้ชายจะถูกจ้างมานวดข้าว โดยการ
 จ่ายค่าจ้างเป็นการจ่ายตามพื้นที่ ภายหลังการปฏิวัติเขียวพบว่าที่ดินมีการกระจุกตัวจากชาวบ้านสู่
 คนรวยที่เป็นนักธุรกิจในเมือง ที่ดินมีขนาดเล็กลงจนไม่สามารถทำกินได้ มีคนไร้ที่ดิน เกิด
 ปรากฏการณ์ที่คนแก่อยู่บ้านคนเดียวและเป็นแรงงานรับจ้างเพิ่มขึ้น ดังนั้นหากครัวเรือนใดมีที่ดิน
 มากพวกเขาก็พึ่งพารายได้จากการรับจ้างน้อยลง ในทางตรงกันข้ามหากมีที่ดินน้อยก็ต้องพึ่งพา
 รายได้จากทำงานนอกภาคเกษตรมากขึ้น

นอกจากนี้ยังเกิดการทำการเกษตรแบบไม่เต็มเวลา (part-time farming) เป็นการเกิดขึ้น
 ของชนชั้นกลางใหม่เช่นเดียวกับการเกิดกรรมาชีพ ทำให้การจัดการแรงงานภายในครัวเรือน
 แตกต่างกัน โดยในครัวเรือนของชนชั้นกลางผู้หญิงจะเป็นแม่บ้านเต็มตัว ผู้ชายจะทำงานนอกภาค
 เกษตรที่มีรายได้ดีผ่านการมีเส้นสายกับรัฐบาลและนายทุนนอกหมู่บ้าน และนานๆ จึงจะไปดูแลนา
 ข้าวของพวกเขา สำหรับผู้ชายและผู้หญิงจากครัวเรือนยากจน “ครัวเรือน” เริ่มมีการแยกพื้นที่และ
 แยกส่วนของการจัดการ (แบ่งงานกันทำ) ผู้หญิงจะรวมกลุ่มกันทำงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรม
 ส่วนผู้ชายก็เข้าสู่การเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรที่ได้ค่าจ้างต่ำและเป็นแรงงานที่อพยพไป-มา ซึ่ง
 งานเหล่านี้เป็นงานที่มีเป็นครั้งคราว ไม่แน่นอน ทำให้ผู้ชายนั้นต้องพึ่งพารายได้จากภรรยาของเขา
 ที่ทำงานในภาคเกษตรอย่างมาก

ผู้หญิงนั้นๆ จะมีการรวมกลุ่มกันประมาณ 6-7 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งมีประมาณ 6-8 คน มีกลุ่ม
 หนึ่งที่เป็นผู้หญิงแก่ทั้งหมดรับทำงานในนาของคนอื่น อีกสองกลุ่มค่อนข้างมีลักษณะเป็นการค้า
 (รับจ้างเพื่อหวังผลกำไร) ซึ่งประกอบไปด้วยผู้หญิงไร้ที่ดินและมีที่ดินขนาดเล็กมาก ผู้หญิงเหล่านี้
 ทำงานรับจ้างทั้งในและนอกหมู่บ้าน กลุ่มผู้หญิงที่มีที่ดินขนาดกลางและขนาดเล็กหลักๆจะทำงาน
 ในที่นาของอีกคนหนึ่งในกลุ่ม แต่ก็ทำงานที่รับค่าจ้างด้วย กลุ่มผู้หญิงเหล่านี้จะรวมตัวกันอย่างไม่

เป็นทางการตามฤดูกาล สำหรับผู้หญิงจนการรวมกลุ่มจะต้องทำอย่างมีประสิทธิภาพ มีการช่วยเหลือกันในกลุ่ม เช่นการให้ยืมของใช้หรือเงิน กลุ่มแรงงานหญิงจนๆ เหล่านี้มีการจัดการเหมือนกับ “ครัวเรือน” ที่เป็นหน่วยทางการผลิตที่มีการพัฒนากลไกการแบ่งปันกัน สมาชิกในกลุ่มบางคนเป็นหม้าย หย่าร้าง ทว่าผู้หญิงที่แต่งงานแล้วเหล่านี้ล้วนมีอิสระจากสามีในการทำงาน และแม้ว่าสามีของพวกเธอจะยังอยู่ในหมู่บ้าน ผู้หญิงเหล่านี้ก็จะยังคงแบ่งเงินเป็นก้อนๆ สำหรับเก็บสำหรับใช้ มากกว่าการเอารายได้ของเธอมารวมกับสามีเพื่อใช้ทั่วไปในบ้าน

ในสังคมที่ไม่ได้ปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวแรงงานผู้หญิงกลับมามีบทบาทและความสำคัญมากขึ้น เช่นในบังกลาเทศ Rahman (2000) พบว่าการจ้างงานภาคเกษตรส่วนใหญ่จ้างแรงงานชายมากกว่าแรงงานหญิง การเปลี่ยนระบบการผลิตภายหลังจากการ “ปฏิวัติเขียว” มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ เช่นการมีโรงสีข้าวและโรงนวดข้าวได้เข้ามาแทนที่บทบาทของผู้หญิงที่ทำงานหลังเก็บเกี่ยวถึงร้อยละ 29 และแม้ว่าสัดส่วนของการใช้แรงงานผู้หญิงจะมีน้อยกว่าผู้ชาย หากเป็นพืชประเภทข้าวหรือธัญพืชต่างๆ แต่หากเป็นผักแล้วพบว่าจะมีการจ้างผู้หญิงมากกว่า โดยเฉพาะในพืชประเภท ปอ พืชที่เมล็ดให้น้ำมัน (oil seeds) และผัก อย่างไรก็ตามแม้สัดส่วนของการจ้างงานผู้หญิงในบังกลาเทศภายหลังการปฏิวัติเขียวจะเพิ่มขึ้นแต่ก็ยังน้อยกว่าผู้ชาย ทั้งนี้เพราะในสังคมบังกลาเทศผู้หญิงยังถูกจำกัดบทบาทและความสามารถตามหลักศาสนาอยู่มาก

เช่นเดียวกับงานศึกษาในอินเดียตอนใต้ของ Garikipati (2006) พบว่าผู้หญิงถูกจ้างงานในภาคเกษตรเพิ่มขึ้นโดยในปีค.ศ. 1996 ถึง 2006 สัดส่วนของผู้หญิงในชนบทที่เป็นแรงงานในภาคเกษตรเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 17.8 ขณะที่ผู้ชายเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 16.2 ทั้งนี้เป็นเพราะการปฏิวัติเขียวที่ทำให้เกิดความต้องการแรงงานรายวันมากขึ้นในภาคเกษตร ซึ่งโดยส่วนมากเป็นงานเฉพาะหรือเป็นงานเบื้องต้นสำหรับผู้หญิง ขณะที่ความต้องการสินค้าที่ไม่ใช่สินค้าเกษตรกรรมและการบริการก็เติบโตขึ้นเช่นเดียวกัน ส่งผลให้ผู้ชายอพยพเข้าสู่การทำงานนอกฟาร์ม ฉะนั้นงานในภาคเกษตรจึงเป็นงานของผู้หญิง

ในประเทศไทย นางเยาว์ เนาวรัตน์ (2549) ศึกษาหมู่บ้านเกษตรกรรมที่บ้านสบล้อง ต.บ้านโฮ้ง อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน เดิมหมู่บ้านนี้ปลูกข้าวและยาสูบ ภายหลังเปลี่ยนมาปลูกถั่วเหลืองและพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เช่นพริก ผักกาดขาว หอมแดง กระเทียมเมือง ต่อมาเมื่อพ่อค้าเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกผักกาดขาว กะหล่ำปลี กวางตุ้ง คะน้าและผักอื่นที่เป็นที่ต้องการของตลาด เนื่องจากมีแรงงานจำกัดจึงมีการเปลี่ยนวิธีเพาะปลูกมาเป็นการหว่านแทนการหว่านเมล็ดในแปลงอนุบาลแล้วถอนต้นกล้ามาปลูกจริง วิธีใหม่ช่วยลดต้นทุนด้านแรงงาน กระนั้นเมื่อการปลูกผักของครัวเรือนเพิ่มปริมาณมากขึ้น จึงต้องมีการจ้างแรงงานในการตัดผักในบางช่วงของการผลิต ในช่วงแรกการจ้างงานจำกัดเฉพาะในหมู่เครือญาติในหมู่บ้าน ต่อมาจึงมีการจ้างจากหมู่บ้านใกล้เคียง และการ

รวมกลุ่มแรงงานรับจ้างก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้นเมื่อพื้นที่ปลูกผักในหมู่บ้านเปลี่ยนมาปลูกลำไย ขณะที่แปลงผักอยู่ไกลจากหมู่บ้านออกไป พื้นที่ปลูกผักที่กลุ่มแรงงานรับจ้างไปทำงานเป็นแหล่งเพาะปลูกผักในตระกูลกะหล่ำปลีที่สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดลำพูน ด้วยเหตุนี้จึงเกิดความต้องการแรงงานในการตัดผักเป็นอย่างมาก พื้นที่เพาะปลูกผักนี้จึงเป็นแหล่งจ้างงานที่สำคัญที่สุดของครัวเรือนไร้ที่ดินทำกินในหมู่บ้านสล้องและสามารถรองรับแรงงานรับจ้างเกือบทั้งหมดไว้ โดยเฉพาะแรงงานผู้หญิง

การรวมกลุ่มของแรงงานรับจ้างช่วยลดภาระในการจัดการด้านแรงงานของพ่อค้ารับซื้อผัก เพราะความต้องการผักที่สดและใหม่ไปขายที่ตลาดหลายรอบในเวลา 24 ชั่วโมง ทำให้การตัดผักต้องขยายจากการตัดในเวลาเช้ามืด มาเป็นการตัดในช่วงหลังเที่ยงคืน หัวค้ำและบ้ายแก้ว เวลาทำงานที่เพิ่มขึ้นประกอบกับพื้นที่แปลงผักอยู่ไกลหมู่บ้าน หัวหน้ากลุ่มแรงงานจะเป็นผู้รับภาระในส่วนนี้ด้วยการขับรถไปรับคนงานในหมู่บ้านตระเวนไปตัดผักในพื้นที่ต่างๆ ดังนั้นหัวหน้ากลุ่มจึงต้องมีรถกระบะในการรับส่งคนงาน ที่บ้านสล้องมีการรวมกลุ่มกันของแรงงานรับจ้างตัดผักประมาณ 10 กลุ่ม ประกอบไปด้วยสมาชิก 5-8 คน แต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้าแรงงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ขณะที่สามีของเธอจะเป็นคนขับรถ สมาชิกในการตัดผักจะประกอบไปด้วยแรงงานทั้งหญิงและชายแต่สัดส่วนของผู้หญิงจะมากกว่า และยังมีหน้าที่ประจำที่ต้องเป็นผู้ชายอีก 1-2 คนสำหรับหอบผัก สมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มตัดผักนั้นเป็นแรงงานรับจ้างไร้ที่ดินและมีที่ดินขนาดเล็ก กลุ่มรับจ้างตัดผักเหล่านี้จะไปตัดผักในสวนต่างๆ ตามที่นายหน้ามาติดต่อ แต่ละกลุ่มอาจรับจ้างตัดผักในช่วงเวลาที่ต่างกัน แต่โดยทั่วไปจะตัดสองครั้งในหนึ่งวัน ครั้งแรกในช่วงเช้าวอร์หรือช่วงเที่ยงคืนจนถึงตอนเช้า และอีกครั้งในช่วงเย็นจนถึงค่ำ

งานในแปลงผักนั้นหน้าที่ตัดผักมักจะเป็นของผู้หญิง หลังจากตัดผักได้จำนวนหนึ่งแล้วผู้ชายจะลำเลียงผักลงแข่งและหอบแข่งผักจากแปลงไปที่รถ หน้าที่ตัดผักเป็นหน้าที่ที่ต้องทำงานต่อเนื่องยาวนานหลายชั่วโมงโดยคนงานจะนั่งท่าของๆ เป็นส่วนใหญ่ น้อยมากที่จะมีมานั่งเล็กๆ รองนั่งขณะตัดผักเพราะการมีมานั่งทำให้ตัดผักได้ช้าและเคลื่อนไหวได้ไม่สะดวก จากการสอบถามหัวหน้ากลุ่มแรงงานมักให้คำตอบว่าผู้หญิงทำงานตัดผักได้เร็วกว่าผู้ชายและมีความชำนาญมากกว่า เพราะในการตัดผักผู้ตัดจะต้องประมาณว่าจะตัดให้ลำต้นสั้น-ยาวอย่างไร ส่วนใครควรทิ้งหรือควรเก็บไว้ ความชำนาญในการตัดผักนี้ทำให้สามารถส่งผักที่ตัดเข้าสู่ตลาดเพื่อขายได้ทันทีโดยไม่ต้องจ้างแรงงานมาตัดแต่งอีกขั้นตอนหนึ่ง

เนื่องจากงานในแปลงผักมีการแบ่งหน้าที่กันทำ ค่าแรงจึงมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ คนงานตัดผักได้รับค่าแรงน้อยที่สุด (ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและทำงานต่อเนื่องยาวนานกว่า) เมื่อเทียบกับคนขนผักใส่ถุงและคนหาบเข่งผัก ค่าแรงของคนงานตัดผักเฉลี่ยวันละ 100-120 บาท คนขนผักใส่ถุงได้วันละ 120-150 บาทและคนหาบผักจากแปลงมาที่รถได้รับค่าจ้างวันละ 150-200 บาท หัวหน้าแรงงานยังได้รับค่าจ้างเพิ่มจากพ่อเลี้ยงที่เป็นค่าจ้างขับรถอีก 200 บาทซึ่งส่วนใหญ่เป็นสามีของหัวหน้าแรงงาน นอกจากนี้ยังพบว่าการจ่ายค่าจ้างจะจ่ายทุก 5 หรือ 10 วันต่อครั้ง

การทำงานของกลุ่มแรงงานรับจ้างตัดผักเหล่านี้มี “คนกลาง” หรือ “นายหน้า” เป็นผู้เข้ามาติดต่อให้เข้าไปทำงานยังสวนผักในที่ต่างๆ โดยนายหน้าจะเป็นผู้ตระเวนรับซื้อผักจากเกษตรกรด้วยการไปดูแปลงผักด้วยตนเองในลักษณะการซื้อแบบเหมาทั้งสวนซึ่งเป็นการซื้อขายจากประเมินราคาล่วงหน้าจากคาดคะเนด้วยสายตาและตีราคาตามที่พ่อเลี้ยงบอก เมื่อถึงเวลาตัดผัก นายหน้าจะนำกลุ่มแรงงานรับจ้างมาทำงานในสวนผักที่ตนตกลงซื้อขายไว้ นายหน้าเหล่านี้จะมีเครือข่ายกับพ่อเลี้ยงหรือพ่อค้าแม่ค้ารายในตลาดต่างๆ ทั้งในจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ เช่นเดียวกับการมีเครือข่ายกลุ่มแรงงานรับจ้างตัดผัก เพราะนายหน้าเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดหาแรงงานมาตัดผักเพื่อส่งขายให้กับพ่อค้าในตลาด

ขณะที่รูปแบบการจ้างงานในนาข้าวในท้องถิ่นเป็นการจ้างแรงงานแบบเหมาโดยมีคนटरางวัลทำหน้าที่เป็นนายหน้าหาแรงงานมาปลูกข้าวเพราะต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ส่วนขั้นตอนอื่นในการผลิตมีการใช้เครื่องจักรทางการเกษตรไม่ว่าจะเป็นรถแทรกเตอร์ในการไถนาและขึ้นแปลงหรือรถเกี่ยวข้าวที่ได้ลดบทบาทของการใช้แรงงานคนลง แต่หากเป็นงานในสวนผักเครื่องจักรทางการเกษตรเข้ามามีบทบาทเฉพาะการปรับที่หรือการขึ้นแปลงโดยใช้รถแทรกเตอร์ ส่วนขั้นตอนอื่นๆ ยังคงต้องอาศัยแรงงานคน การปลูกนาเหมาที่ต้องทำแข่งกับเวลาได้เบียดขับแรงงานคนแก่ให้ออกมาอยู่นอกระบบการปลูกนาเหมา แต่งานในสวนผักได้เปิดโอกาสให้แรงงานคนแก่เหล่านี้เข้ามาทำงานโดยเฉพาะผู้หญิง เนื่องจากเป็นงานที่ไม่ต้องใช้แรงมาก แต่เป็นงานละเอียดที่ค่อยๆ ใช้มือทำ เช่นการถอนหญ้าในแปลงผัก หรือการเก็บผัก และงานเหล่านี้ต้องใช้ความใจเย็นค่อยๆ ทำ และไม่ต้องใช้เวลาทำทั้งวัน เช่นการเก็บผักที่มีช่วงเวลาในการเก็บขายในตอนเช้าตรู่หรือตอนเย็น แต่เป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะเก็บเกี่ยวผลผลิตหมด

จากการสอบถามนายจ้างและแรงงานในโหล่งหลายคนต่างให้เหตุผลตรงกันว่างานในสวนผักที่มีลักษณะค่อยๆ ทำนั้นเป็น “งานของผู้หญิง” เพราะเป็น “งานย่อยดีน่อยมือ”³ หรือเป็นงานละเอียดที่ต้อใจเย็น ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของผู้หญิง ขณะที่ผู้ชายไม่มีความอดทนพอต่อการทำงานเช่นนี้ นายจ้างและแรงงานหญิงหลายคนต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า

“บ่จ่ายเขาใจหั้น เยี้ยะได้กำเดียวกัยังละ สักเกตผ่อแล่”

(ผู้ชายใจร้อน ทำได้เดียวเดียวก็หยุด ลองสังเกตดู)

อาจกล่าวได้ว่าการที่ตลาดแรงงานในสวนผักเปิดโอกาสให้กับผู้หญิงเข้ามาทำงานแฝงไปด้วยการนำอุดมการณ์ทางเพศสภาพ (gender) มาจัดจำแนกประเภทของการจ้างงานให้ผู้หญิงเข้าสู่การทำงานประเภทหนึ่ง (inclusive) และกีดกันผู้หญิงไม่ให้ทำงานบางประเภท (exclusive) กล่าวง่ายๆ คือเป็นการสร้างบรรทัดฐานกับการจ้างงานว่างานไหนเหมาะกับผู้ชายและงานไหนเหมาะกับผู้หญิง อุดมการณ์ทางเพศสภาพนี้นำมาสู่การ “ควบคุมร่างกาย” ของแรงงานที่ว่าผู้หญิงจะต้องทำงานที่ละเอียดอ่อน นั่งหรือยืนกับที่เป็นเวลานาน ส่วนงานของผู้ชายต้องเป็นงานที่ใช้กำลังใช้ทักษะของร่างกาย ทำงานหนัก ผู้ชายจึงต้องเสนอความเป็นชายในด้านที่แข็งแกร่งด้วยการทำงานหนักและใช้แรง ดังนั้นเหตุผลหรือเงื่อนไขในการเข้าสู่การทำงานของแรงงานรับจ้างหญิงจึงไม่ได้เกิดจากเงื่อนไขด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึง “ความเป็นหญิง” และ “ความเป็นชาย” ที่แฝงอยู่ในการนิยามงานหนึ่งๆ ที่กำหนดว่าใครควรทำ ใครทำได้ดีกว่า และจ้างใครจึงจะได้ประโยชน์สูงสุด และใครมองเราอย่างหากทำงานประเภทนั้นๆ (โปรดดูรายละเอียดใน ธีววนี วงศ์ทองสรรค์, 2551)

³ คำนี้เป็นภาษาถิ่นภาคเหนือ ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “nimble fingers” ในภาษาอังกฤษ ซึ่ง Ong (1987: 151-152) ใช้คำนี้บรรยายลักษณะความต้องการแรงงานผู้หญิงในโรงงานที่มาเลเซีย โดยกล่าวว่าผู้หญิงเหล่านี้เหมาะสำหรับทำงานอิเล็กทรอนิกส์และเครื่องจักรขนาดเล็ก เพราะมือของพวกเธอเล็กและทำงานได้อย่างรวดเร็วและทำงานด้วยความเอาใจใส่ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นธรรมชาติและคุณสมบัติของผู้หญิงเอเชีย

4.2.1 แรงงานรับจ้างหญิงไร้ที่ดินผู้พึ่งพิงการผลิตในโฮ่ง

ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจว่าแรงงานที่เข้ามาทำงานสวนผักใน โฮ่งเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงจากครัวเรือนไร้ที่ดิน และอยู่ในวัยกลางคนจนถึงสูงอายุ แม้ว่าการจ้างงานสวนผักในโฮ่งนิยมการจ้างเป็นรายบุคคลหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือเจ้าของสวนเป็นคนตรวจวัดด้วยตนเอง แรงงานในสวนผักจึงไม่จำเป็นต้องมีการรวมกลุ่มเพื่อระดมแรงงานเหมือนงานในนาข้าว ทว่ายังมีการรวมกลุ่มของแรงงานรับจ้างหญิงบ้านแม่คำหลังวัดมีสมาชิกจำนวน 3 คนประกอบด้วย ด้วยป่าทิพย์ อายุ 48 ปี ป้าสม อายุ 61 ปี และป้าใจ อายุ 60 ปี สมาชิกทั้งหมดมาจากครัวเรือนไร้ที่ดิน มีอาชีพหลักคือการรับจ้างทำงานทั่วไปในภาคเกษตร ส่วนมากเป็นงานในสวนผักทั้งการปลูก การกำจัดวัชพืช ไปจนถึงการเก็บผลผลิต ซึ่งงานในสวนผักจะมีความต้องการแรงงานตลอดทั้งปี ใช้จำนวนแรงงานมากขึ้นขึ้นอยู่กับกิจกรรม ดังตารางที่ 4.1 ซึ่งผู้ศึกษาขมามาเพื่อต้องการแสดงให้เห็นว่าในรอบ 1 ปี แรงงานรับจ้างเช่นป่าทิพย์มีงานทำทุกเดือนและส่วนใหญ่เป็นงานในสวนผัก ตารางการทำงานของป่าทิพย์ จึงแสดงให้เห็นว่าป่าทิพย์พึ่งพาการทำงานรับจ้างในภาคเกษตรเป็นอย่างมาก

ตารางที่ 4.1 ปฏิทินการทำงานรับจ้างของป่าทึบในปี 2552

เดือน	กิจกรรม	จำนวนวันทำงาน (วัน)	รายได้ต่อเดือน (บาท)
ม.ค.	ถอนหอมแดง	1	140
ก.พ.	ถอนหญ้าแปลงผัก	2	700
	เก็บเสาวรส	2	
	ถอนหอมแดง	2	
มี.ค.	ตัดหอมแดง	1	100
เม.ย.	ถอนหญ้าแปลงผัก	10	700
พ.ค.	ถอนหญ้าแปลงผัก	5	350
มิ.ย.	ถอนหญ้าแปลงผัก	5	350
ก.ค.	ถอนหญ้าแปลงผัก	5	1,290
	ปลูกแตงกวา	1	
	ปาดขิง	2	
	ขึงลวดทำร้านบวบ	4	
ส.ค.	ปักค้ำให้บวบ	1	140
ก.ย.	เก็บบวบ	3	440
ต.ค.	เก็บบวบ	3	840
	ปลูกแตงกวา	1	
	ถอนหญ้าแปลงผัก	1	
	ปาดบวบทิ้ง	1	
พ.ย.	เก็บเสาวรส+ ไล่ดิน	3	1,990
	พินต้นบวบทิ้ง	1	
	ถอนผักกาดทิ้ง	1	
	เกี่ยวข้าว	7	
ธ.ค.	เก็บเสาวรส	1	140
	เก็บผักชี	1	
รวม		64 วัน	7,180 บาท

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนามปี 2552-2553

แรงงานรับจ้างกลุ่มนี้ก่อตัวขึ้นอย่างเป็นรูปเป็นร่างในช่วงทศวรรษ 2540 เกิดจากการรวมตัวกันของผู้หญิงในหมู่บ้านทั้งจากครัวเรือนที่มีที่ดินขนาดกลางและขนาดเล็ก ครัวเรือนเช่าที่ดิน และครัวเรือนไร้ที่ดิน มีสมาชิกประมาณ 10 คน ประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีอายุระหว่าง 25-45 ปีโดยเป็นผู้หญิงที่แต่งงาน หย่าร้าง และเป็นโสด ซึ่งผู้หญิงโสดและหย่าร้างบางคนกลับมาจากการไปทำงานเป็นแม่บ้านที่กรุงเทพฯ หรือชลบุรี ภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 แรงงานหญิงเหล่านี้กลับบ้านและหางานรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้านทำ กลุ่มแรงงานรับจ้างเกิดขึ้นจากการรวบรวมหาสมาชิกมาทำงานของป่าทิพย์ แรงงานรับจ้างจากครัวเรือนขนาดกลางที่ทำงานรับจ้างหลังจากหมดงานในหน้านาของตนเอง แรกเริ่มป่าทิพย์ออกไปทำงานรับจ้างกับน้องสาว ส่วนใหญ่เป็นงานในนาข้าวและสวนผักของเกษตรกรบ้านแม่คำสบเป็น กลุ่มแรงงานรับจ้างหญิงบ้านแม่คำหลังวัด เริ่มเป็นรูปเป็นร่างชัดเจนขึ้นเมื่อป่าทิพย์ผันตนเองมาเป็น “คนตกรางวัล” ในการปลูกข้าวและเกี่ยวข้าว ในช่วงเวลาดังกล่าวป่าทิพย์มีเพื่อนร่วมงานผู้หญิงทั้งหมดประมาณ 10 คน และล้วนเป็นคนบ้านเดียวกัน นอกเหนือจากงานในนาข้าวแล้วยังมีงานในสวนผักอีกจำนวนหนึ่งแต่การรับงานจะไม่ได้จ้างทั้งกลุ่ม แต่จะจ้างสมาชิกรายบุคคล ขึ้นอยู่กับว่าใครต้องการทำหรือไม่ โดยทั่วไปแล้วผู้หญิงโสด เช่นน้องสาวป่าทิพย์จะมีโอกาสในการทำงานรับจ้างมากกว่าเพราะตัวคนเดียวไม่มีภาระรับผิดชอบด้านครอบครัว จึงสามารถรับทำงานในพื้นที่หมู่บ้านที่ไกลๆ โดยจะมีรถมารับในช่วงเช้ามืดและกลับมาในตอนค่ำ

กลางทศวรรษ 2540 มีสมาชิก 2 คนที่เสียชีวิตไป จากนั้นสมาชิกคนอื่นๆ ก็ทยอยกันหันหลังให้กับอาชีพรับจ้างในภาคเกษตรกรรม ไปเป็นแรงงานรับจ้างที่โรงงานคอกคำ, เป็นแม่บ้านรับจ้างทำความสะอาด บางส่วนแต่งงานและทำนาในที่ดินของสามี ปัจจุบันป่าทิพย์จึงเหลือแรงงานที่ทำงานด้วยกันประจำเพียง 2 คน คือป่าสมและป่าใจ หากเป็นงานเกี่ยวข้าวที่ต้องการแรงงานมากกว่า 3 คน ป่าทิพย์ต้องไปหาสมาชิกมาให้ครบตามจำนวนที่นายจ้างต้องการ ส่วนใหญ่ป่าทิพย์ยังคง “เลือก” คนในหมู่บ้านเดียวกันที่มีความคุ้นเคยกัน

4.2.1.1 “คนตกรางวัล” และ “หัวหน้า” แรงงานรับจ้าง: ป่าทิพย์

ป่าทิพย์ ปัจจุบัน (ปีพ.ศ. 2553) อายุ 48 ปี มีพี่น้อง 2 คน ป่าทิพย์เป็นลูกสาวคนโต ส่วนน้องสาวเพิ่งเสียชีวิตเมื่อปลายปี ป่าทิพย์อาศัยอยู่กับสามีในบ้านไม้ฟากชั้นเดียวยกพื้น หลังคามุงสังกะสี โดยสร้างบ้านอยู่บนที่ดินของพ่อแม่ป่าทิพย์ ป่าทิพย์มีลูกสาวหนึ่งคน ปัจจุบันเป็นพนักงานอยู่บริษัทแม่โครสาขาจังหวัดเชียงราย ก่อนแต่งงานป่าทิพย์ช่วยทำนาของครอบครัวซึ่งเป็นนาเช่าจำนวน 15 ไร่ จำนวน 2 แปลง แปลงแรกจำนวน 6 ไร่อยู่ที่บ้านทุ่ง ค.แม่คำ และแปลงที่สองจำนวน 9 ไร่อยู่ที่บ้านสันนา ค. แม่คำโดยจ่ายค่าเช่าเป็นข้าวปีละ 400 ถัง/15 ไร่ แม้ว่าแม่ของป่าทิพย์จะมี

ที่ดิน (มรดกซึ่งยังไม่ได้แบ่ง) จำนวน 12 ไร่ แต่เนื่องจากที่ดินดังกล่าวอยู่ในทำเลที่ไม่เหมาะสม จึงปล่อยให้เช่าโดยคิดค่าเช่าเป็นข้าวเหนียวปีละ 200 ถัง/ 12 ไร่ ซึ่งข้าวที่จ่ายเป็นค่าเช่าจะถูกนำมาแบ่งกับพี่น้องของแม่ป้าทิพย์รวม 4 คน ครอบครัวของป้าทิพย์ได้ค่าเช่ามาเป็นข้าวปีละ 50 ถัง

แม้ว่าป้าทิพย์จะแต่งงานแต่ครอบครัวทางสามีของป้าทิพย์ไม่มีที่ดิน ดังนั้นสามีจึงเข้ามาช่วยครอบครัวของป้าทิพย์ทำนาเช่าจำนวน 15 ไร่ นอกจากนี้ยังเช่าที่ปงจำนวน 1 ไร่สำหรับปลูกยาสูบส่งที่โรงบ่มบ้านเหมืองกลาง การทำนาในช่วงนั้นมีทั้งการเอามือเอารวันและการจ้างแรงงานบางส่วน และใช้ควายจำนวน 2 ตัวในการไถนา ทว่าประมาณปี พ.ศ. 2535 เมื่อมีรถไถเดินตามเข้าทำให้ครอบครัวของป้าทิพย์ต้องปรับตัวอย่างมาก ควายที่เคยใช้ไถนาทำงานได้ช้ากว่ารถไถเดินตาม จึงต้องเลิกใช้ควายและหันมาจ้างรถไถเดินตามวันละ 250 บาทแทน เพราะต้องการปลูกข้าวในช่วงเวลาใกล้เคียงกับคนอื่น ๆ และต้องการที่จะขายพร้อมกับคนอื่น ๆ ด้วย การทำนาในช่วงนี้จึงเพิ่มต้นทุนแก่ครอบครัวที่ไม่มีรถไถเดินตามเช่นป้าทิพย์เป็นอย่างมาก

ด้วยเหตุนี้ประมาณปี พ.ศ. 2540 ครอบครัวของป้าทิพย์จึงเลิกเช่าที่นาจำนวน 15 ไร่ แต่ยังคงเช่าที่ปงไว้สำหรับปลูกผัก ภายหลังจากเลิกทำนาแล้วป้าทิพย์และน้องสาวก็ออกมารับจ้างเต็มตัว แม้วก่อนหน้านั้นจะออกไปรับจ้างบ้างแล้วก็ตาม ถึงแม้ว่าแม่ของป้าทิพย์จะมีที่ดินมรดกอีกจำนวน 12 ไร่ แต่ป้าทิพย์ก็ไม่ได้ไปทำกินบนที่ดินมรดกที่เป็นส่วนของแม่แต่ปล่อยให้เช่าโดยได้ส่วนแบ่งค่าเช่าเป็นข้าวปีละ 200 ถังต่อปีเช่นเดิม และญาติฝ่ายแม่เพิ่งตัดสินใจขายที่ดินมรดกจำนวน 12 ไร่ เมื่อปี 2550 ข้อจำกัดเรื่องทุนในการทำการเกษตรที่เพิ่มขึ้น รวมถึงการต้องเช่าที่ดินทำให้ป้าทิพย์ตัดสินใจทำงานรับจ้างแต่เพียงอย่างเดียว แม้ว่าจะอยู่ในวัยที่ยังสามารถทำงานในไร่นาได้ แต่หากต้องเช่าที่ดินเพิ่มป้าทิพย์ก็ขอเลือกอยู่แบบไม่มีที่ดินทำกินและประกอบอาชีพรับจ้างแต่เพียงอย่างเดียวเนื่องจากไม่ต้องลงทุน (เงิน) อาศัยแรงงานของตนเองอย่างเดียว ดังที่น้องสาวป้าทิพย์กล่าวว่า

“ฮับจ้างเฮลงก่าเฮง เฮไปเย๊ะดีเป็นเฮได้ลงทุน นุ้ยก่แบ่ง ก่าเช่าก่แบ่ง
มันเย๊ะไปมันจะได้กำไร มันจะดีจะงามก่เฮากิดไปแพวมันละล่อ”

เช่นเดียวกับป้าทิพย์ที่คิดทำนองเดียวกันว่า “ฮับจ้างเฮลงก่าเฮง บ่ต้องไปกิดหาตุนหาฮอน ฮับจ้างลูกเดียว” ก็แสดงถึงทัศนคติในการทำมาชื่อนั้นว่ามีความเสี่ยงและต้องลงทุนสูง และมองว่าแรงงานรับจ้างมีความมั่นคงกว่าและเสี่ยงน้อยกว่าด้วย แม้ว่าป้าทิพย์จะเลือกอาชีพรับจ้างแต่รายได้จากการทำงานรับจ้างของป้าทิพย์และรายได้จากการเป็นส่วของสามีก็เพียงพอที่จะเลี้ยงชีพและส่งลูกสาวคนเดียวของทั้งคู่เรียนสูงสุดถึงระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) จากวิทยาลัยในตัวจังหวัดเชียงราย และปัจจุบันทำงานเป็นพนักงานอยู่ในจังหวัดเชียงราย อาจเพราะด้วย

การรับผิดชอบและความตั้งใจที่จะส่งเสียลูกสาวเรียนให้จบในตอนแรกและแรงผลักดันที่ต้องการสร้างบ้านใหม่ในปัจจุบัน ทำให้ป้าทิพย์ต้องพยายามหางานรับจ้างทำอยู่ตลอด แม้ว่าจะมีนายจ้างที่ทำงานให้ประจำอยู่แล้วประมาณ 4-5 ราย แต่ก็ยังคงหางานทำเพื่อให้มีรายได้ไม่ขาดมือ ด้วยเหตุนี้ ป้าทิพย์จึงทำหน้าที่เป็นเหมือน “หัวหน้า” แรงงานที่รับงานจากนายจ้างแล้วหาสมาชิกไปทำงานด้วยอยู่เสมอ

ในช่วงแรกที่ป้าทิพย์เลิกทำนาเช่าของพ่อแม่ป้าทิพย์ก็มีกลุ่มที่ไปทำงานรับจ้างด้วยกันประมาณ 10 คนซึ่งล้วนแต่เป็นคนบ้านเดียวกันมีทั้งหญิงสาวและแรงงานผู้หญิงวัยกลางคนที่แต่งงานมีครอบครัวแล้ว หญิงสาวบางคนเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลับมาจากการออกไปแสวงโชคในเมืองหลวง และเมื่อกลับเข้ามาก็ตัดสินใจเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มแรงงานในหมู่บ้าน แต่ส่วนใหญ่แล้วสมาชิกในกลุ่มของป้าทิพย์จะเป็นหญิงวัยกลางคนขึ้นไป และแต่งงานมีครอบครัวแล้ว จึงไม่ได้อพยพหรือออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเช่นแรงงานหญิงสาวคนอื่นๆ โดยป้าทิพย์ทำหน้าที่เหมือนหัวหน้าแรงงานที่เป็นผู้รับงาน และหาแรงงานมาทำงานตามที่นายจ้างต้องการ

ในอดีตป้าทิพย์รับจ้างในภาคเกษตรกรรมเกือบทุกประเภท ป้าทิพย์กล่าวว่าใครจ้างอะไรตนก็ไปทำทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าว เกี่ยวข้าว และงานในสวนผักต่างๆ ทว่าปัจจุบันป้าทิพย์เลือกที่รับเฉพาะงานเบาๆ ไม่ต้องใช้แรงงานมาก เช่นการถอนหญ้า เก็บผัก และงานเบาอื่นๆ ป้าทิพย์เลิกรับจ้างปลูกข้าวเมื่อต้นฤดูการเพาะปลูกข้าวนาปรังปีพ.ศ. 2552 และรับจ้างเพียงแค่การเกี่ยวข้าวเท่านั้น โดยให้เหตุผลว่าเพราะอายุมากขึ้นและเรี่ยวแรงในการทำงานหนักก็ไม่ค่อยมีแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งคือแรงงานที่เป็นสมาชิกทำงานรับจ้างกับป้าทิพย์ก็เหลือน้อยลง แม้ว่าป้าทิพย์จะไม่รับจ้างปลูกข้าวแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าในฤดูปลูกข้าวป้าทิพย์จะไม่มีการทำ เพราะยังมีการปลูกพืชผักอื่นๆ ควบคู่กับข้าว ในช่วงการปลูกข้าวพืชผักหลายๆ ชนิดถึงเวลาเก็บ ถอนหญ้า ซึ่งป้าทิพย์ก็ยังคงมีรายได้จากการทำงานเหล่านี้ แม้ว่าจะน้อยกว่าค่าจ้างปลูกข้าวก็ตาม

4.2.1.2 การเป็นแรงงานรับจ้างเพื่อหารายได้เสริมของป้าสม

ป้าสมเป็นน้ำสะใภ้ของป้าทิพย์ ปัจจุบัน (ปีพ.ศ. 2553) อายุ 61 ปี ทำงานรับจ้างกับ ป้าทิพย์มาประมาณ 7 ปี เดิมพ่อแม่ของป้าสมเป็นครอบครัวที่ร่ำรวยและมีที่ดินมาก โดยมีที่ดินอยู่ 18 ไร่บริเวณใกล้บ้าน ต่อมาจึงขายและไปซื้อที่ดินดินใหม่บริเวณหลังโรงเรียนบ้านแม่คำ แต่เพราะต้องการมีที่ดินจำนวนมากจึงขายที่ดินหลังโรงเรียนบ้านแม่คำไป “ซุข” ที่ดินของญาติฝ่ายแม่ที่นาใหม่ บ้านป่าบง จำนวน 2 แปลง แปลงแรก 15 ไร่ และแปลงที่ 2 จำนวน 35 ไร่ ส่วนทางกับคนมีที่ดินบ้านป่าบงในขณะนั้นที่ต่างต้องการที่ดินในโหล่งซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์กว่า การซื้อขายที่ดินของพ่อแม่ในขณะนั้นป้าสมยังไม่รู้ความมากนัก และตั้งแต่ป้าสมโตและเริ่มทำงานได้ก็ไปช่วยพ่อ

แม่ทำนาในที่บ้านป่าบงมาโดยตลอด ประมาณปีพ.ศ. 2509 ป้าสมแต่งงานกับผู้ชายต่างบ้าน หลังจากนั้นประมาณปีครึ่งป้าสมก็เลิกกับสามี ขณะนั้นลูกสาวคนโตอายุได้ประมาณ 5 เดือน หลังจากเลิกกับสามีคนเก่าประมาณ 2 ปีกว่าป้าสมก็แต่งงานใหม่และมีลูกชายกับสามีใหม่อีก 1 คน

ช่วงที่แต่งงานครั้งแรกป้าสมยังคงทำนาในที่ของพ่อแม่ตนเองที่บ้านป่าบง เพราะสามีไม่มีที่ดินขณะเดียวกันก็เริ่มรับจ้างปลูกนาโดยคิดตามปีค่า (นามสมมุติ) คนแม่ค่าหมู 2 ซึ่งเป็นคนคกรางวัลและรับจ้างเฉพาะงานนาข้าว เมื่อพ่อแม่ตัดสินใจขายที่นาบ้านป่าบงในปี พ.ศ. 2510 ป้าสมก็ยังคงทำงานรับจ้างกับปีค่าต่อไป และไม่ได้ซื้อที่ดินหรือเช่าที่ดินทำการเกษตรเอง เนื่องจากงานปลูกข้าวไม่มีให้ทำตลอด เพราะยังเป็นการปลูกข้าวปีละครั้ง ในปี พ.ศ. 2514 ป้าสมจึงตัดสินใจไปเป็นสาวโรงงานที่โรงงานอาหารกระป๋องในจังหวัดชลบุรี ตามคำชักชวนของคนบ้านในซึ่งทำงานเป็นเสมียนอยู่ในโรงงานดังกล่าว และส่งเงินมาให้แม่เลี้ยงดูลูกสาวคนโตและลูกชายคนเล็ก หลังจากทำงานที่ชลบุรีประมาณ 3 ปีก็กลับมาอยู่ที่บ้านและออกรับจ้างกับปีค่า ราวปีพ.ศ. 2522 ป้าสมก็ออกไปทำงานเป็นแม่บ้านร้านคาราโอเกะในจังหวัดนครสวรรค์ โดยมีหน้าที่ทำกับข้าว ซักผ้าและรีดผ้าให้กับผู้หญิงที่ไป “หาเงิน” ทำงานคาราโอเกะประมาณ 3 ปีก็กลับมาอยู่บ้าน

ราวปีพ.ศ. 2526 หลังจากกลับมาอยู่บ้านได้ไม่นานป้าแหว (นามสมมุติ) คนในหมู่บ้านที่ไปอยู่ณราธิวาสกลับมาเยี่ยมบ้านและหาคนทำอาหารในบ่อน ป้าสมจึงออกไปทำงานที่นราธิวาสอีกครั้ง ทำงานอยู่ณราธิวาส 3 ปี จึงกลับมาอยู่บ้าน และทำงานรับจ้างกับปีค่า (นามสมมุติ) คนคกรางวัลคนใหม่ เป็นคนบ้านทุ่งหมู 12 โดยยังคงเป็นงานในนาข้าว แต่เพราะเริ่มมีการปลูกข้าวนาปรังจึงมีงานมากขึ้นเมื่อเทียบกับครั้งที่ทำกับปีค่า นอกเหนือจากงานรับจ้างในภาคเกษตรป้าสมก็รับจ้างและหารายได้อื่นๆ ร่วมด้วย จนปี พ.ศ. 2537 ป้าสมก็สามารถซื้อที่ดินผืนใหม่จำนวน 16 ไร่ที่บ้านป่าบง ในราคา 650,000 บาทซึ่งเป็นการซื้อแบบเหมาคือ แปลงแรกจำนวน 8 ไร่ซื้อในราคา 250,000 บาท ส่วนแปลงที่สอง ซื้อในราคา 400,000 บาท เงินที่นำมาซื้อที่ดินเป็นเงินที่ลูกสาวซึ่งทำงานอยู่ประเทศญี่ปุ่นส่งมาให้และป้าสมก็เก็บออมไว้ จนสามารถนำมาซื้อที่ดินเป็นของตนเองได้ เมื่อมีที่ดินป้าสมก็ทำนาแต่ทำได้เกือบ 10 ปีก็ตัดสินใจขายในราคาไร่ละ 50,000 บาทมาซื้อที่ดินใหม่ที่บ้านสันสลิ ต. ศรีคำ จำนวน 6 ไร่ในราคาไร่ละ 90,000 บาท แม้ที่ดินบ้านสันสลิจะมีน้ำดีกว่าที่บ้านป่าบงแต่ป้าสมก็ไม่ได้ทำนาเพราะมีปัญหาขัดแย้งเรื่องแย่งน้ำในการทำนากับคนที่มินาคิดกัน ป้าสมจึงขายที่ดินผืนดังกล่าวเมื่อปีที่ผ่านมา (ปีพ.ศ. 2553) ให้กับอาจารย์โรงเรียนบ้านแม่คำฯ ท่านหนึ่ง

ในช่วงที่ซื้อที่ดินบ้านสันสลิแต่ไม่ได้ทำการเกษตรป้าสมก็หันมาทำงานกับปีค่าทิพย์ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน โดยถือเป็นการทำงานรับจ้างแบบเต็มตัว เพราะปีค่าทิพย์ไม่เพียงรับงานในนาข้าวเท่านั้นแต่ยังรับทำงานในภาคเกษตรทั่วไป แล้วแต่จะมีคนจ้าง ซึ่งป้าสมเรียกว่าเป็นการรับจ้างแบบ “ฮับเพาะฮับเพาะ” หมายถึงรับจ้างทำงานเล็กๆ น้อยๆ ทุกอย่าง

หากเทียบกับป่าทิพย์แล้วถือว่าป่าสมมีความเป็นอยู่ที่ดีกว่ามาก กล่าวคือไม่ต้องพึ่งรายได้จากการรับจ้างเพียงอย่างเดียวแม้ว่าจะอยู่ตัวคนเดียวก็ตาม เพราะยังมีรายได้จากลูกสาวที่อยู่ในประเทศญี่ปุ่นและลูกชายซึ่งเป็นเจ้าของกิจการอยู่ซ่อมรถส่งเงินมาให้ใช้อย่างไม่ขาดมือ การออกไปทำงานรับจ้าง อีกด้านหนึ่งจึงแสดงให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชน และกลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

4.2.1.3 การเป็นแรงงานรับจ้างเต็มเวลาทั้งในและนอกภาคเกษตรของป่าใจ

เมื่อเปรียบเทียบกับป่าสมที่ทำงานรับจ้างด้วยกันกับป่าทิพย์แล้ว ป่าใจที่แม้จะอายุเท่ากันแต่มีความแตกต่างหลายประการ ประการแรกคือ ป่าใจเป็นคนงานแต่งงานเข้ามาอยู่เป็นสะใภ้ที่บ้านแม่คำหลังวัด ครอบครัวของป่าใจไม่มีที่ดิน เช่นเดียวกับครอบครัวของสามี ป่าใจแต่งงานราวปี พ.ศ. 2514 และอยู่ที่นั่นประมาณ 1 ปีก่อนที่จะย้ายมาอยู่ที่บ้านแม่คำหลังวัดกับสามี โดยพ่อแม่ของป่าใจได้ให้เงินมาตั้งตัวจำนวน 6,000 บาท ป่าใจจึงนำเงินนั้นมาขอซื้อที่ดินจำนวน 200 ตารางวา อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน หลังจากย้ายมาอยู่บ้านแม่คำ ป่าใจและสามีก็ทำงานรับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างปลูกหอม ปลูกข้าวและเกี่ยวข้าว รวมถึงรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรม ต่อมาปี พ.ศ. 2521 ป่าใจและสามีได้เช่าที่ดินทำนาประมาณ 4-5 ไร่ ที่บ้านสันนา โดยจ่ายค่าเช่า 3,000 บาทต่อปี แม้จะสามารถปลูกข้าวได้ปีละสองครั้งแต่ก็ต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วมอยู่บ่อยๆ ป่าใจเล่าให้ฟังถึงความยากลำบากในการทำนาในขณะนั้นว่า

“ได้จ้างเหี้ยมอยู่อย่าง จ้างปลูก จ้างเกี่ยว จ้างฟาดข้าว น้ำท่วม ไปเกี่ยวข้าวนี้
ต้องเอาข้าวใส่แปออกมามา”

ด้วยเหตุนี้ป่าใจจึงทำนาเช่าที่บ้านสันนาเพียง 2 ปีก็ไปหาที่ดินเช่าผืนใหม่ที่บ้านป่าเปาประมาณ 5 ไร่ โดยจ่ายค่าเช่าปีละ 3,000 บาท ทำได้เพียงปีเดียวก็เลิกและหันมาเช่าที่ดินที่ชายของสามี⁴ประมาณ 5 ไร่ โดยจ่ายค่าเช่าเป็นข้าว 300 ถังต่อปีแทน แต่ทำได้เฉพาะข้าวนาปีเพราะที่นาใหม่บ้านป่าบาง มีปัญหาเรื่องน้ำในการเกษตร และระยะทางที่ไกลทำให้ต้องไปนอนค้างคืน ป่าใจเล่าให้ฟังว่า “ไปเหยียมนาใหม่ก็ไปแปงดูอยู่ฮั่น ต้องไปนอนค้างคืน เอาหมาเอาแมวไปเลี้ยงฮั่นเลย” แม้ว่า จะปลูกข้าวได้เพียงปีละครั้งและได้ผลผลิตไม่แน่นอนแต่ป่าใจและสามีก็เช่าที่ดินนาใหม่ทำเป็นเวลาสิบกว่าปีและเพิ่งเลิกเช่าทำนาในปีพ.ศ. 2543 ในช่วงที่ป่าใจและสามียังคงเช่าทำนาอยู่นั้นได้

⁴ เป็นที่ดินของพี่สะใภ้ เพราะครอบครัวสามีไม่มีที่ดินทำการเกษตร

ออกไปทำงานรับจ้างด้วย ป้าใจจะออกไปรับจ้างในภาคเกษตรต่างๆ รวมทั้งการไปทำงานเป็นลูกจ้างล้างจานที่ร้านอาหารริ้นคำ บ้านศรีคำ ต.แม่คำ (ปัจจุบันปิดกิจการไปแล้ว) ส่วนสามีทำงานรับจ้างและค้าหมู โดยเป็นการซื้อลูกหมูมาเลี้ยงจนโตและนำไปขาย

หลังจากเลิกเช่าที่ดินบ้านป่าบง ป้าใจและสามีก็ไปช่วยหลานสาวของตนเองขายกับข้าวที่กรุงเทพฯ ประมาณ 4 ปี จากนั้นจึงกลับมาอยู่บ้านและเริ่มทำงานรับจ้างกับป้าทิพย์ประมาณปีพ.ศ. 2548 เป็นต้นมา แต่สำหรับป้าใจแล้วไม่ได้ร้อรับงานจากป้าทิพย์เพียงอย่างเดียว แต่จะรับงานอื่นๆ ที่ไม่ใช่งานในภาคเกษตรกรรมด้วย เช่นงานคัดกั้ว⁵ หรืองานรับจ้างล้างจาน เป็นพนักงานเสิร์ฟอาหารที่ร้านอาหารบ่อทุ่งบ้านสันสลี ต.ศรีคำ หรือเป็นแม่บ้านทำความสะอาด ส่วนสามีจะทำงานเป็นลูกมือสลา เช่นช่วยขนปูน ผสมปูน เป็นหลักและรับจ้างปลูกข้าวและเกี่ยวข้าว

หากเปรียบเทียบป้าทิพย์กับป้าใจพบว่ามีความคล้ายคลึงกันที่ว่าต่างต้องพยายามหารายได้ให้มากที่สุด แต่ป้าทิพย์จะรับงานในภาคเกษตรกรรมเป็นหลักขณะที่ป้าใจรับงานทั้งสองอย่าง อีกประการหนึ่งก็คือทั้งป้าทิพย์และป้าใจต้องพึ่งพารายได้จากการรับจ้างเพียงอย่างเดียวเป็นหลัก ในขณะที่ป้าสมมีรายได้จากลูกชายและลูกสาวที่ส่งมาเลี้ยงดูอยู่เสมอ

4.2.1.4 พื้นที่และเวลาทำงานของแรงงานรับจ้างหญิง

ขอบเขตหรือพื้นที่ทำงานรับจ้างกลุ่มป้าทิพย์ขึ้นอยู่กับที่ตั้งของสวนผักของนายจ้าง “ขาประจำ” ซึ่งได้แก่ป่าเดือน พี่เอื้อยและอ้ายหล้า รวมถึงนายจ้างคนอื่นๆ ในบ้านแม่คำสบเป็น โดยสวนผักครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้านในโฮ่งได้แก่บ้านแม่คำสบเป็น บ้านแม่คำตลาด บ้านแม่เป็น ต.แม่คำ และบ้านสันสลี ต.ศรีคำ พื้นที่เหล่านี้ไม่ไกลจากหมู่บ้านของแรงงานกลุ่มป้าทิพย์มากนัก ซึ่งสอดคล้องกับข้อจำกัดของแรงงานที่มีเพียงจักรยานเป็นพาหนะในการเดินทาง แรงงานจะเผื่อเวลาสำหรับการเดินทางเพื่อให้ไปถึงสวนผักเวลาประมาณ 8 โมงเช้า หากเป็นพื้นที่ไกลเช่นบ้านสันส

⁵ กั้วหรือ ดอกกั้ว ก้านใบสั้น ออกดอกเป็นช่อขนาด แดงเข้มงเล็กๆ จำนวนมาก และออกดอกระหว่างเดือนพฤศจิกายน ถึง สิงหาคม ดันกั้วเป็นชื่อเรียกทางภาคเหนือ เป็นหญ้าชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายคันบง เป็นพืชล้มลุก มีลักษณะเป็นกอ ลำต้นสูงถึง 3 เมตร แผ่นใบรูปหอกเรียวยาวมีคุณสมบัติที่ก้านดอกมีความเหนียวและทนทานกว่าต้นหญ้าชนิดอื่นๆ มักจะขึ้นเองตามธรรมชาติ ตามเนินเขาต่างๆ ดอกหญ้าที่จะนำมาทำไม้กวาดมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องที่ ดอกกั้วที่ใช้งานได้ต้องมีสีเขียวอมเหลืองไม่แก่ไม่อ่อนเกินไป หลังจากตัดดอกกั้วแล้วต้องนำไปผึ่งแดดจัดเป็นเวลาอย่างน้อย 2 วันจากนั้นนำดอกกั้วไปฟาดเพื่อให้เกสรหลุดก่อนจะนำไปทำไม้กวาด สำหรับการคัดกั้วเป็นขั้นตอนของการเด็ดก้านดอกกั้วออกจากลำต้นแล้วคัดแยกตามขนาดความยาว จากนั้นมัดเป็นพ่อนๆ เพื่อรอส่งขายต่อไป งานคัดกั้วในโฮ่งเกษตรกรรมเป็นงานที่มีเฉพาะในช่วงประมาณเดือนกุมภาพันธ์ โดยมีพ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นคนในโฮ่งเป็นผู้รับซื้อดอกกั้วแล้วนำมาคัดแยกก่อนจะส่งให้คนที่ทำไม้กวาด

ก็จะใช้เวลาเดินทางประมาณ 30 นาที แต่หากเป็นพื้นที่ใกล้บ้านจะใช้เวลาประมาณ 15 นาที เมื่อถึงสวนผักแรงงานจะใช้เวลาในการเตรียมตัว หรือมักพูดกันเล่นๆ ว่า “แต่งตัว” หรือ “เสริมสวย” ก่อนซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีคิดในแบบผู้หญิงที่ให้ความสำคัญกับการรักสวยรักงาม โดยการเสริมสวยจะเริ่มจากทาแป้งฝุ่นบนหน้าเพื่อป้องกันแสงแดดเพราะกลัวหน้าเป็นฝ้า จากนั้นจะสวมหมวกผ้าคลุมหน้าชั้นหนึ่งก่อนจะสวมหมวกสานจากไม้ไผ่ทับ มีการสวมถุงมือสองชั้น ชั้นแรกเป็นถุงมือพลาสติกบางๆ สีขาวคล้ายถุงมือแพทย์ก่อนจะสวมถุงมือผ้าทับไปอีกชั้น (ส่วนใหญ่ถุงมือผ้าจะทำมาจากถุงเท้าเก่าๆ ตัดเป็นรูปคล้ายถุงมือ) สำหรับเสื้อผ้าจะแต่งตัวมาจากบ้าน โดยสวมเสื้อยืดบางๆ เพื่อซับเหงื่อและสวมเสื้อเชิ้ตแขนยาวทับอีกชั้น เพื่อกันแดดและแมลง ส่วนถุงเท้าก็สวมสองชั้นเช่นเดียวกัน ชั้นแรกเป็นถุงเท้ายาวถึงน่องคล้ายถุงเท้านักฟุตบอล ชั้นนอกสุดเป็นถุงเท้าสั้นหุ้มข้อเป็นถุงเท้าที่มีความหนามากกว่าทำจากวัสดุคล้ายฟองน้ำบางๆ อย่างไรก็ตามแรงงานไม่สวมรองเท้าบู๊ตในการทำงาน โดยให้เหตุผลว่าทำให้เดินไม่สะดวก

หลังจากเตรียมตัวเสร็จแล้วก็เริ่มลงมือทำงาน หากเป็นการถอนหญ้าแรงงานจะเตรียมอุปกรณ์มาเองเช่นมีดหรือเลื่อยอันเล็กๆ หากเป็นการปลูกหรือเก็บผักก็ไม่ต้องเตรียมอุปกรณ์มา และหากเป็นการเก็บจิงแรงงานจะต้องเตรียมมีดเล็กๆ สำหรับตัดแต่งจิง ม้านั่งเล็ก และร่มมาด้วยปกติแล้วแรงงานจะเริ่มทำงานไม่เกิน 8.30 น. โดยมีป้าทิพย์ผู้รับงานจากนายจ้างโดยตรงเป็นคนสั่งการว่าจะเริ่มทำงานแปลงใดก่อน หลังจากทำไปได้ประมาณ 45 นาทีถึง 1 ชั่วโมงป้าทิพย์จะบอกให้ทุกคนหยุดพักดื่มน้ำและกินขนมที่นายจ้างเป็นคนเตรียมมาให้หรือแรงงานเป็นผู้ซื้อมาก่อนนายจ้างจะให้เงินภายหลัง หลังจากพักดื่มน้ำและกินขนมประมาณ 5 นาที ก็จะเริ่มทำงานต่อและพักอีกครั้ง แต่หากวันไหนอากาศร้อนแรงงานจะพักบ่อยขึ้น เวลาประมาณ 11.45 แรงงานจะเริ่มวางมือจากการทำงานและเตรียมตัวกลับบ้าน ถ้าทำงานเต็มวันแรงงานจะกลับบ้านไปทานข้าวกลางวันหากสวนอยู่ไม่ไกลบ้าน หรือห่อข้าวกลางวันมากินหากสวนผักอยู่ไกล หลังจากไปกินข้าวที่บ้านจะกลับมาทำงานอีกครั้งเวลา 13.00 น. และเลิกงานเวลา 4 โมงเย็น โดยระหว่างทำงานก็มีการหยุดพักเป็นระยะเช่นเดียวกัน หลังจากเลิกงานส่วนใหญ่แรงงานรับจ้างจะแวะซื้อผัก หรือเนื้อสัตว์สำหรับทำอาหารเย็นที่ร้านขายของชำในหมู่บ้าน น้อยครั้งที่จะซื้อกับข้าวปรุงสำเร็จไปทาน อาจกล่าวได้ว่าหากทำงานทั้งวันแรงงานจะใช้เวลาทำงานรับจ้างทั้งหมด 6-7 ชั่วโมงต่อวัน กระนั้นยังมีเวลาสำหรับทำอาหารเย็นหลังจากเลิกงาน หรือหากเป็นการทำงานครึ่งวันที่ทำงานเพียง 3-4 ชั่วโมงต่อวัน เวลาที่เหลือก็จะเป็นเวลาสำหรับพักผ่อน ทำงานบ้าน และเตรียมอาหารเย็น (ดูตารางที่ 4.2)

ตารางที่ 4.2 ตารางการทำงานในสวนผักของแรงงานรับจ้างหญิง

เวลา	กิจกรรม
6.00-6.30	ตื่นนอน/นั่งข้าวทิ้งไว้ และไปตลาดตอนเช้า
7.00	กลับมาจากตลาด/ทำกับข้าว (ส่วนข้าวที่หนึ่งที่ไว้สามีจะเป็นคนจัดการต่อจนเสร็จ) ทานข้าวเช้า และเตรียมตัวไปทำงาน
8.00	ถึงสวนผักและเตรียมตัวก่อนลงมือทำงาน
8.15	เริ่มทำงาน
9.30-9.45	พักดื่มน้ำและกินขนม ที่นายจ้างเป็นผู้เตรียมไว้ให้
11.00	พักดื่มน้ำและกินขนม
12.00	กลับบ้านทานข้าวกลางวัน
13.00	ออกจากบ้านมาทำงานต่อ
	ถ้าทำงานครึ่งวันเวลาตั้งแต่ 12.00-13.00 เป็นเวลาพักผ่อนให้หายเหนื่อย จากนั้นจะเปลี่ยนเสื้อผ้า ทานข้าวกลางวัน ซักเสื้อผ้าที่ใส่ไปทำงาน และพักผ่อนจนถึงเวลาประมาณ 16.30 ก็จะออกไปหาซื้อกับข้าวสำหรับมือเย็น
13.15	เริ่มทำงาน
14.00	พักดื่มน้ำ
14.45	พักดื่มน้ำ
15.30	พักดื่มน้ำ
16.30	หยุดทำงาน รับค่าจ้างแล้วกลับบ้าน ระหว่างทางกลับบ้านจะแวะซื้อกับข้าวสำหรับมือเย็น
17.00-19.00	ทำกับข้าว กินข้าวเย็นกับสามี และดูโทรทัศน์ไปด้วยขณะกินข้าว
20.30	เข้านอน

ที่มา: สัมภาษณ์แรงงานหญิงและสังเกตการณ์จากการเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างปี 2552-2553

การรับค่าจ้างแรงงานจะรับวันต่อวัน จะไม่รับล่วงหน้าหากหลีกเลี่ยงได้ โดยจะรับเงินเมื่อเสร็จงาน หรือในช่วงเวลาระหว่างพักคัมน์น้ำขึ้นอยู่กับนายจ้าง อัตราค่าจ้างแรงงานในสวนผักปี พ.ศ. 2552 สำหรับผู้หญิงคือวันละ 130 บาท และ 70 บาทสำหรับการทำงานครึ่งวัน แต่อาจได้รับค่าจ้างเพิ่มแล้วแต่งานที่ทำ เช่น ป่าเดือนจ้างป่าทิพย์มาเก็บบวบ แต่หลังจากเก็บบวบเสร็จก็ให้ไปเก็บเสาวรสต่อ ในกรณีนี้ป่าเดือนจะจ่ายให้ป่าทิพย์เพิ่มเป็น 80 บาท เป็นต้น ส่วนผู้ชายที่ถูกจ้างมาทำงานที่ต้องใช้กำลังหรืองานเสี่ยงอันตราย เช่นแบกแข่งผัก ขนกระสอบผักและพ่นยาฆ่าแมลงจะได้รับค่าจ้างวันละ 150-200 บาท แล้วแต่กรณี

สำหรับป่าทิพย์แม้จะเป็นเหมือนหัวหน้ากลุ่มแรงงานที่มีหน้าที่รับงานและหาสมาชิกแต่เขาก็ไม่ได้รับค่าจ้างที่มากกว่าสมาชิกคนอื่นแต่อย่างใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนายจ้างแต่ละคน เช่นป่าเดือนจะจ่ายเงินให้ป่าทิพย์เพิ่มมากกว่าคนอื่นๆ ในกรณีที่ป่าทิพย์จะต้องไปติดต่อหรือหากคนมาทำงาน หากเป็นการติดต่อป่าทิพย์ขณะทำงานในสวนของคนอื่นที่มีแรงงานอยู่ด้วยกันพร้อมหน้า ก็จะไม่มีการจ่ายเงินเพิ่มในส่วนนั้น แต่บางครั้งหากให้เงินไปแล้วป่าทิพย์ไม่มีทอนก็อาจจะให้ไปเลย นอกจากนี้ป่าทิพย์ยังมีหน้าที่ซื้อของว่างมาด้วยโดยจ่ายไปก่อนแล้วเจ้าของจะให้ภายหลัง การจ่ายเงินค่าจ้างจะเป็นการจ่ายต่อหน้าแรงงานรับจ้างทุกคนอย่างเปิดเผย แบ่งสันปันส่วนกันอย่างชัดเจน

การติดต่อในการจ้างงานมีหลายรูปแบบ สำหรับผู้ว่าจ้างที่ป่าทิพย์ทำงานให้เป็นประจำจะติดต่อโดยใช้โทรศัพท์มือถือ สำหรับคนอื่นๆ อาจเป็นการไปที่ติดต่อที่บ้านโดยตรง การเข้ามาติดต่อในสวนขณะทำงาน หรือทาบทามเมื่อป่าทิพย์ผ่านหน้าบ้านหรือเมื่อเจอกันระหว่างทาง ลักษณะของการติดต่อรับงานอาจเป็นการทาบทามก่อนที่จะตกลงเรื่องเวลา และการทำงานที่แน่นอน หรืออาจเป็นการเจรจาตกลงรับงานเลขทันทีเมื่อได้รับการทาบทาม โดยทั้งหมดนี้ป่าทิพย์เป็นผู้ตัดสินใจโดยดูว่าสมาชิกมีเวลาว่าง หรือพร้อมที่จะทำงานนี้หรือไม่ ในกรณีที่มิผู้มาติดต่อในสวนขณะที่ทำงานอยู่ป่าทิพย์ก็จะสอบถามสมาชิกที่อยู่ตรงนั้นและตัดสินใจร่วมกันว่าจะรับงานนั้นๆ หรือไม่ เงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งเมื่อมีผู้มาติดต่องานถึงในสวนขณะที่ทำงานยังไม่เสร็จ จะต้องสอบถามนายจ้างที่ทำงานให้อยู่ในขณะนั้นก่อนว่าเขาต้องการจ้างป่าทิพย์ให้มาทำงานในวันพรุ่งนี้ต่อไปหรือไม่ ก่อนที่จะรับงานอื่น

แม้ว่าป่าทิพย์จะมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นคนกลางวัด แต่กลุ่มแรงงานรับจ้างของป่าทิพย์เป็นกลุ่มที่มีการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ สมาชิกแต่ละคนมีเงื่อนไขและความต้องการในการทำงานที่แตกต่างกัน ดังนั้นสมาชิกสามารถรับงานอื่นๆ ได้อย่างอิสระ เช่นป่าใจรับจ้างทำงานล้างจานเป็นแม่บ้าน หรืองานตัดกิ่ง หรือป่าสมที่รับงานเก็บใบยาสูบซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นงานที่ป่าทิพย์ปฏิเสธที่จะทำ ดังนั้นการรับงานของป่าทิพย์บางครั้งที่นายจ้างต้องการแรงงานมากกว่า 1 คน ป่า

ทิพย์จะต้องสอบถามสมาชิกก่อนว่าสามารถมาทำงานในช่วงเวลาดังกล่าวได้หรือไม่ รวมถึงข้อตกลงและเงื่อนไขในการทำงานต่างๆ ที่แรงงานต้องการล้วนเป็นข้อตกลงร่วมระหว่างป่าทิพย์ (ในฐานะหัวหน้าแรงงาน) และสมาชิกอย่างป่าสมและป่าใจ กับนายจ้างโดยตรง

4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและแรงงานรับจ้าง ในบริบทความเป็นชุมชนขนาดเล็ก

ในช่วงเปลี่ยนผ่านระบบการผลิตเข้าสู่ทุนนิยมพบว่ารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและแรงงานมักเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่เข้าสู่ระบบทุนนิยมแค่เพียงบางส่วน งานศึกษาหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นว่ามีการพยายามนำเอารูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมมาปรับใช้ให้เข้ากับแนวคิดแบบทุนนิยมโดยเฉพาะการจัดการแรงงาน อย่างไรก็ตามกลับพบว่าภายใต้เงื่อนไขของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การผลิตแบบทุนนิยมเต็มตัว ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและแรงงานรับจ้างกลับอยู่ในสถานะตึงเครียด

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (Anan, 1989) ศึกษาชุมชนบ้านสันโป่งในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การผลิตแบบทุนนิยมระหว่างปีพ.ศ. 2516-2524 ได้เสนอว่าในพื้นที่บ้านสันโป่งในช่วงเปลี่ยนผ่านนั้น ไม่เกิดกระบวนการกลายเป็นกรรมาชีพและการจ้างเป็นเงินตราอย่างเต็มที่ แต่มีการกลับมาใช้รูปแบบการจ้างงานหลายแบบที่มีพื้นฐานบนความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และการจ่ายค่าจ้างเป็นผลผลิตที่เรียกว่า “การจ้างร้อยละ” ที่เป็นรูปแบบหลักของการใช้แรงงานในช่วงเปลี่ยนผ่าน โดยผู้จ้าง (เจ้าของที่ดิน) จะให้ค่าตอบแทน (ค่าจ้าง) ในพื้นที่ทำงานหนึ่งๆ เป็นร้อยละของผลผลิตที่ได้ โดยผู้รับจ้างสามารถเข้าไปรวมกลุ่มแรงงานเพื่อระดมแรงงานมาทำงานในพื้นที่นั้นได้ อานันท์พิจารณาว่าการจ้างร้อยละเป็นการเช่าที่ดินแบบแอบแฝง ที่ให้เจ้าของที่ดินได้ประโยชน์จากการให้เช่าแบบแบ่งผลผลิต ขณะเดียวกันก็ไม่ต้องรับผิดชอบต่อความสัมพันธ์ในการเช่าแบบแบ่งผลผลิต ทำให้เจ้าของที่ดินมีหลักประกันว่าตนจะมีแรงงานไว้ใช้และประหยัดต้นทุนมากกว่าการจ้างเป็นเงินสด “ค่าเช่า” แบบแอบแฝงที่อยู่ภายในระบบการจ้างร้อยละของอานันท์จึงถือเป็นการขูดรีดแรงงานภายใต้ตรรกะหรือความสัมพันธ์ทางสังคมชุดเดิม

เช่นเดียวกับการศึกษาของ Stoler (1989) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวบาวอนว่าการจัดการแรงงานในการเกี่ยวข้าวเป็นการแบ่งปันผลผลิต (Bawon) จากการเก็บเกี่ยวคือได้ “ค่าแรงงานเป็นผลผลิต” ไม่ใช่เงินสด โดยการให้ค่าตอบแทนแบบ Bawon นั้นจะแตกต่างออกไปขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับเจ้าของที่นา เช่นความเป็นญาติ เพื่อนบ้าน และแรงงานต่างหมู่บ้านก็จะได้รับส่วนแบ่งที่ลดหลั่นกันออกไป สำหรับเจ้าของที่ดินขนาดเล็กก็มีความต้องการแรงงานจากญาติและเพื่อนบ้านจำนวนมากจึงต้องจ่าย Bawon มากกว่าเจ้าของที่นาขนาดใหญ่ที่สามารถระดมแรงงานจากนอกหมู่บ้านมาช่วยในการเกี่ยวข้าวและยังเป็นแรงงานอิสระที่สามารถ

จ่ายค่าตอบแทนเป็นเงินสดและสามารถต่อรองราคาได้ Stoler มองว่าการจ่าย Bawon ซึ่งถือว่าเป็น “การแบ่งปันความยากจน” (Share Poverty) ด้วยการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงทุกคนมีสิทธิในการเข้าถึง การเก็บเกี่ยวได้นั้นกลับเป็นกลไกทางสังคมที่เจ้าของที่ดินนำมาขูดรีดแรงงานภายหลังเกิดการ ปฏิวัติเขียวในชวา ที่ทำให้รูปแบบของการเก็บเกี่ยวเปลี่ยนแปลงไป เพราะไม่เพียงแต่มีการใช้ เทคโนโลยี แต่ระบบอุปถัมภ์ตามประเพณีได้เสื่อมสลายลง “พ่อค้าคนกลาง” เข้ามามีบทบาทรับช่วง ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตและรับซื้อผลผลิต พ่อค้าคนกลางซึ่งเป็น “คนอื่น” ได้นำแรงงานจากนอก หมู่บ้านมาเกี่ยวข้าวและเป็นแรงงานผู้ชาย ใช้เกี่ยวในการเกี่ยวข้าวแทนเครื่องมือเกี่ยวข้าวเดิม (ami-ami) ทำให้แรงงานหญิงไม่สามารถเข้าถึง Bawon ได้ หนทางเดียวคือการที่ผู้หญิงต้องไปเกี่ยวข้าวที่ ร่วงหล่นในนาข้าวแทน นอกจากนี้แรงงานชายจากนอกหมู่บ้านยังได้รับค่าตอบแทนเป็นเงิน และ แม้ผู้ที่มีฐานะร่ำรวยในหมู่บ้านจะไม่จ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยวและขายผลผลิตโดยผ่านพ่อค้าคน กลาง แต่พวกเขาก็ยังสามารถเอาเปรียบครัวเรือนไร้ที่ดินหรือที่ดินขนาดเล็กด้วยการจ่าย ค่าตอบแทนที่น้อยลง การแบ่งปันความยากจนจึงกลายเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ขูดรีดแรงงานมาก ขึ้นหลังจากการปฏิวัติเขียว

ย้อนกลับมาพิจารณาความสัมพันธ์ของนายจ้างและแรงงานรับจ้างในโฮ่ง ผู้ศึกษาจะ พิจารณาจากกลุ่มแรงงานรับจ้างหญิงที่ประกอบด้วยป่าทิพย์ ป่าสม และป่าใจ และนายจ้างได้แก่ ป่า เดือน พี่เอื้อย และอ้ายหล้า เกษตรกรบ้านแม่คำสบเป็นที่อยู่ติดกับบ้านแม่คำหลังวัดไปทางทิศ ตะวันตก ซึ่งเกษตรกรทั้งสามรายถือเป็นนายจ้างที่จ้างแรงงานรับจ้างกลุ่มป่าทิพย์มานาน

นายจ้างคนที่หนึ่ง ป่าเดือน อายุ 48 ปี จ้างแรงงานกลุ่มป่าทิพย์มาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2522 ซึ่งเป็นปีที่ป่าเดือนเริ่มเช่าที่ดินในโฮ่งและเริ่มทำสวนผักและจ้างป่าทิพย์ตั้งแต่นั้นมา ดังคำพูดที่ กล่าวถึงความสัมพันธ์ในการจ้างงานระหว่างป่าทิพย์กับป่าเดือนว่า “กับป่าเดือนนี้ติดถ้าติดแถมมา เมินละ” ซึ่งหมายถึงได้พึ่งพาอาศัยกันมานานแล้ว หลังจากสามีป่าเดือนเสียชีวิตในปีพ.ศ. 2549 ป่าเดือนจึงตัดสินใจขายที่ดินของตนเองจำนวน 24 ไร่ที่บ้านป่าบาง อ.แม่สายมาซื้อที่ดินใหม่ใน โฮ่งจำนวน 10 ไร่ และเช่าเพิ่มด้วย ปัจจุบัน (พ.ศ. 2552) ป่าเดือนมีที่ดินของตนเองทั้งหมด 13 ไร่ และเช่าเพิ่มอีกจำนวน 7 ไร่ แม้ต้องทำการเกษตรเพียงลำพังในที่ดินเกือบ 20 ไร่ แต่หากเทียบกับ เกษตรกรอีกสองราย พบว่า ป่าเดือนเป็นเกษตรกรที่มีต้นทุนสูง การทำนาข้าวและสวนผักตลอดทั้ง ปีจึงไม่เป็นปัญหาเพราะสามารถจ้างแรงงานมาช่วยได้ ไม่ว่าจะเป็นการจ้างแรงงานชายเข้ามาช่วย ทำงานหนักและเสี่ยงอันตราย เช่น พ่นยาฆ่าแมลง งานขุดหลุมหรือขึ้นแปลงผัก ส่วนแรงงานหญิง จะจ้างมาช่วยทำงานเก็บผักและถอนหญ้า

ป้าเตือนให้เหตุผลในการจ้างป้าทิพย์นอกเหนือไปจากการทำงานด้วยกันมานานว่า เพราะแรงงานรับจ้างกลุ่มป้าทิพย์เป็นผู้หญิงที่มีอายุและมีครอบครัวแล้ว “ชะก้านแล้ว เป็นก่ปึกบ้าน บ่ามานั่งกินเหล้าเหมือนหมูอื่น” เพราะสำหรับป้าเตือนไม่ชอบการกินเหล้าหรือการสังสรรค์หลังทำงานเสร็จ ไม่ใช่เพราะไม่อยากสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย แต่ไม่ชอบ “บ่าได้กั้วได้เลี้ยง แต่เฮบ่าชอบ แล้วก้านก่ใช้ปึกบ้าน” เพราะหากต้องเลี้ยงแรงงาน ตนเองในฐานะนายจ้างก็ต้องอยู่ด้วยแม้ว่าจะไม่กิน ไม่ดื่มก็ตาม “ถ้าบ่าอยู่กับเป็น มันก่บ่างาม” ดังนั้นป้าเตือนจึงเลือกที่จะจ้างแรงงานสูงวัยที่ไม่กินเหล้าหลังเลิกงาน เช่นกลุ่มป้าทิพย์มากกว่า อย่างไรก็ตามในฐานะผู้หญิงด้วยกันกลุ่มป้าทิพย์รู้สึกเห็นใจป้าเตือนที่ต้องทำงานเพียงคนเดียว ต้องดูแลและส่งเสียลูกสองคนให้เรียนหนังสือ หลายครั้งที่ป้าทิพย์และเพื่อนสมาชิกไม่ยอมรับงานเพราะต้องการพักผ่อน แต่หากป้าเตือน “ขอ” ป้าทิพย์ก็ต้องไป “ช่วย”

นายจ้างคนที่สอง พี่เอื้อย อายุ 43 ปี ทำการเกษตรกับสามี พี่เอื้อยจ้างแรงงานกลุ่มป้าทิพย์มาประมาณ 10 กว่าปี ก่อนแต่งงานทำการเกษตรกับพ่อแม่ โดยพ่อแม่ของพี่เอื้อยจ้างแรงงานป้าทิพย์เป็นประจำ ภายหลังแต่งงานและแยกตัวออกมาทำการเกษตรกับสามีในที่ดินที่พ่อแม่ของพี่เอื้อยยกให้จำนวน 8 ไร่ พี่เอื้อยจึงติดต่อกลุ่มป้าทิพย์ให้มาทำงานให้ตนเองด้วย แม้ว่าจะมีแรงงานในครัวเรือนถึง 2 คนแต่ก็ยังต้องจ้างกลุ่มป้าทิพย์มาช่วยพี่เอื้อยทำงานในสวนผักไม่ว่าจะเป็นการถอนหญ้า เก็บผัก หรือการปลูกผัก เพราะส่วนใหญ่สามีจะทำงานประเภติดัดฟันยาฆ่าแมลง ขูดดิน ยกแปลง ดูแลระบบน้ำเข้าสวนผัก เป็นต้น

ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างพี่เอื้อยและกลุ่มป้าทิพย์ จึงเป็นความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ซึ่งป้าทิพย์ได้รับการปฏิบัติจากพ่อแม่พี่เอื้อยเป็นอย่างดีเสมอมา เช่นในงานขึ้นบ้านใหม่ของพ่อแม่พี่เอื้อยเมื่อต้นปีพ.ศ. 2552 ป้าทิพย์ ป้าสมและป้าใจได้รับเชิญให้ไปร่วมงานในฐานะแขกของเจ้าของบ้านดังที่ป้าทิพย์กล่าวว่า “ไปนั่งโต๊ะกะ โละๆ ระดับนี้ เรื่องหยังจะไปอยู่ในครัวไฟ เป็นแขกอย่างเดียวกะเฮา” ด้วยเหตุนี้พี่เอื้อยในฐานะนายจ้างก็ไม่สามารถที่จะแสดงความไม่พอใจหรือใช้คำพูดที่จะสร้างความไม่พอใจให้แก่ป้าทิพย์ได้ ไม่ใช่เพราะป้าทิพย์มีอายุมากกว่าเท่านั้น แต่เพราะเห็นแก่ความสัมพันธ์ของกลุ่มป้าทิพย์กับพ่อแม่ของตน เช่นเดียวกับป้าทิพย์ที่แม้จะไม่พอใจพี่เอื้อยอย่างไรก็ไม่สามารถแสดงออกต่อหน้าได้เพราะอาจกระทบต่อความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อพ่อแม่พี่เอื้อยด้วยเช่นกัน

นายจ้างคนที่สาม อ้ายหล้า อายุ 47 ปี ทำการเกษตรเพียงลำพังส่วนภรรยาช่วยบ้างเป็นบางครั้ง เนื่องจากภรรยาอ้ายหล้าเพิ่งคลอดลูกเมื่อปลายปีพ.ศ. 2552 อ้ายหล้าจ้างป้าทิพย์มาเป็นเวลากว่า 10 ปี โดยจ้างให้มาช่วยทำงานหลายอย่าง เช่นเดียวกับป้าเดือนไม่ว่าจะเป็นการปลูกผัก การถอนหญ้า การเก็บผัก เป็นต้น ส่วนงานที่ต้องใช้แรงงาน หรืองานเสี่ยงอันตรายอ้ายหล้าจะทำเอง บางครั้งก็จ้างแรงงานอาชามาช่วยแบกกระสอบหรือยกแข่งผัก สำหรับป้าทิพย์ค่อนข้างเห็นใจอ้ายหล้าในฐานะคนรู้จักกัน ป้าทิพย์กล่าวว่าอ้ายหล้า นั้นต้องแบกความรับผิดชอบดูแลปากท้องของสมาชิกในบ้านรวม 6 คน ได้แก่ พ่อแม่ของอ้ายหล้า ป้า ภรรยา ลูกชายที่เพิ่งเกิด และหลานสาวที่เป็นลูกของพี่ชาย อ้ายหล้าเป็นผู้หารายได้ในบ้านเพียงคนเดียว ต้องออกมาทำงานในสวนผักแต่เช้า และเลิกทำงานในตอนค่ำทุกวัน แทบไม่มีวันได้พักผ่อน ป้าทิพย์และเพื่อนๆ แรงงานมักจะพูดถึงอ้ายหล้าด้วยท่าทีเห็นอกเห็นใจ โดยมักจะมีคำพูดติดปากอยู่เสมอว่า “เอ็นดูมัน ผ่อเลาะหัวบ่อบ้าได้เข้าฮ่ม” (สงสารอ้ายหล้า คุณไม่ได้พักผ่อน)

ความรู้สึกเห็นใจนี้ทำให้ป้าทิพย์ในฐานะหัวหน้าทีมยอมรับงานซ้อนเมื่ออ้ายหล้าโทรไป “ขอให้มาช่วย” ในการเก็บหอมแดง (หอมเชือก) เมื่อเดือนมีนาคม 2553 เนื่องจากอ้ายหล้าต้องรีบเก็บหอมเชือกก่อนที่ฝนจะลง เลยต้องการแรงงานจำนวนมาก แม้ว่าจะมีแรงงานที่จ้างไว้แล้วจำนวนหนึ่งแต่ก็ยังต้องการแรงงานเพิ่ม ดังนั้นอ้ายหล้าจึงโทรไป “ขอ” ให้ป้าทิพย์มาทำงานให้พร้อมกับให้หาแรงงานมาเพิ่มด้วย แต่เนื่องจากในวันเดียวกันนั้นป้าทิพย์ต้องไปทำงานในสวนผักให้กับป้าเดือนทั้งวัน ป้าทิพย์จึง “ขอ” ป้าเดือนทำงานเพียงครึ่งวัน โดยครึ่งเช้าไปทำงานให้ป้าเดือน และครึ่งบ่ายไปทำงานให้กับอ้ายหล้า เหตุการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นถึง “น้ำใจ” ของป้าทิพย์ที่ยอมผิดข้อตกลงกับป้าเดือน “มาช่วย” อ้ายหล้าทำงาน เช่นเดียวกับป้าเดือนเองที่ได้แสดงความใจกว้างและมีน้ำใจต่อป้าทิพย์ที่เปิดโอกาสให้ไปทำงานให้กับอ้ายหล้า ขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงความใจกว้างต่ออ้ายหล้าในฐานะคนบ้านเดียวกันที่มองเห็นว่างานของอ้ายหล้า นั้นเร่งกว่างานของตนเอง จึงยอมให้กลุ่มป้าทิพย์ไปทำงานให้กับอ้ายหล้าในช่วงบ่าย

นอกจากนี้บางครั้งป้าทิพย์ก็จะปฏิเสธงานหากรู้สึกว่าจะเป็นการเพิ่มภาระให้กับอ้ายหล้า เช่นเมื่อเดือนกันยายน 2552 อ้ายหล้าโทรติดต่อแรงงานกลุ่มป้าทิพย์ให้มาเก็บแตงกวา ทว่าหลังจากที่ปรึกษากับป้าสม ป้าทิพย์จึงตัดสินใจไม่รับงานนี้ ป้าทิพย์เล่าเหตุผลการปฏิเสธงานครั้งนี้ว่า หากอ้ายหล้าจ้างกลุ่มป้าทิพย์มาทำงาน ป้าทิพย์จะทำได้เพียงแค่การเก็บแตงกวาใส่กระสอบทิ้งไว้ในแปลงเท่านั้น และอ้ายหล้าต้องจ้างแรงงานผู้ชายอีกอย่างน้อย 1-2 คนมาช่วยขนกระสอบแตงกวา ป้าทิพย์เห็นว่าควรให้อ้ายหล้าจ้างแรงงานผู้ชายมาทำเลย จะได้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงาน

⁶ ไม่ได้เก็บเพื่อขายแต่เก็บไว้ทำพันธุ์เพื่อเพาะปลูกในครั้งต่อไป

มาก ดังที่ป้าทิพย์กล่าวว่า “ถ้าจ้างป้าเขา มัน (หมายถึงอ้ายหล้า) ก็ต้องจ้างคนอื่นมาจนกระสอบแหม เขาก็บ่าฮับ เอ็นดูมัน”

นอกจากนี้ความอาวุโสกว่าของแรงงานรับจ้างทำให้นายจ้างพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องปัญหาต่างๆ ทั้งปัญหาในครอบครัว และปัญหาส่วนตัวให้แรงงานรับจ้างฟัง เช่น พี่เอื้อยมักจะนำเรื่องลูกสาวของตนเองมาปรึกษาและพูดคุยแลกเปลี่ยนกับกลุ่มป้าทิพย์ เช่นเดียวกับ อ้ายหล้าที่ปรึกษาว่าจะจัดการกับหลานสาวของตนเองอย่างไร ป้าทิพย์และแรงงานคนอื่นก็จะให้คำแนะนำและแลกเปลี่ยนจากประสบการณ์ในการเลี้ยงดูลูกของตนเอง เป็นต้น อย่างไรก็ตามความอาวุโสของแรงงานรับจ้างก็สร้างความลำบากใจให้กับนายจ้างบ่อยครั้งเพราะไม่สามารถว่ากล่าวอะไรได้มากนัก เช่น เดือนสิงหาคม 2552 ป้าเดือนจ้างแรงงานมาจึงเชือกทำร้านให้บวบทั้งหมด 3 คน มีป้าทิพย์ ป้าสม และคนรู้จักป้าเดือนอีกหนึ่งคน โดยการพันเชือกนั้นต้องพันไม่ให้ตึงหรือหย่อนจนเกินไป และต้องรักษาระยะช่องว่างในแต่และแถวไม่ให้ห่างหรือถึงจนเกินไป แต่ปัญหาในการทำงานก็เกิดขึ้นเมื่อป้าสมทำงานไม่ได้ตามที่นายจ้างต้องการ เพราะป้าสมพันเชือกตึงเกินไปและมีระยะห่างในแต่ละช่วงมากเกินไป เมื่อป้าเดือนเห็นก็บ่นให้ผู้เขียนฟังว่าป้าสมทำไม่ดี ต้องแก้ไขให้ทว่าป้าเดือนก็ไม่ได้บอกป้าสมโดยตรง หลังจากบ่นกับผู้เขียนแล้วป้าเดือนก็เดินไปบอกป้าทิพย์ให้เป็นคนไปบอกป้าสมแทน เพราะป้าเดือนรู้สึกเกรงใจป้าสมที่มีอายุมากกว่าตน หากพูดอะไรออกไปอาจทำให้ขุนข้องหมองใจ ป้าเดือนกล่าวว่า “ถ้าเขาบอกเดวักหว่านฮาย้อยแหมเมาะ หยั่งไคกบ่าดี” (ถ้าเราเป็นคนบอกก็จะว่าเราเรื่องมากอีก ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร) เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าป้าเดือนไม่ได้วางบทบาทของตนเองเป็นนายจ้างแม้ในพื้นที่ทำงาน การจะบอกกล่าวตักเตือนป้าสมเรื่องการทำงานเป็นเรื่องที่น่าลำบากใจ และอึดอัดใจเพราะป้าสมถือเป็นผู้ใหญ่ที่มีอายุมากกว่าตนเอง

อาจกล่าวได้ว่าแม้โหล่งเกษตรกรรมต้นน้ำคำจะเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์และการจ้างงานด้วยเงินตราแบบเต็มตัว แต่เนื่องจากความเป็นชุมชนขนาดเล็กทำให้ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งในฐานะนายจ้างและลูกจ้าง และในฐานะคนชุมชนเดียวกันไม่สามารถใช้ตรรกะความสัมพันธ์แบบทุนนิยมมากำกับเพียงอย่างเดียวได้ ถึงแม้ว่านายจ้างและแรงงานรับจ้างจะได้ชื่อว่าเป็นคนต่างบ้าน แต่ก็พบเห็นหน้ากันอยู่บ่อยครั้งนอกเหนือไปจากการทำงานในสวนผัก เช่นในงานศพ งานบุญต่างๆ นอกจากนี้พวกเขายังเป็นสมาชิกในกลุ่มฅาปนกิจเดียวกัน หรือเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมอื่นๆ ร่วมกัน มิติของความสัมพันธ์ที่หลากหลายและซ้อนทับกันนี้ทำให้นายจ้างและแรงงานรับจ้างต้องพยายามรักษาความสัมพันธ์ไว้ ด้วยการ “รักษาน้ำใจกัน” หรือ “ถนอมน้ำใจต่อกัน” เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งหรือเข้าใจอย่างรุนแรงจนเกิดปัญหา “มองหน้ากันไม่ติด” ตามมา

เพราะว่ายังต้องพึ่งพาอาศัยกันและพบเจอกันในชีวิตประจำวันอยู่เสมอ นอกเหนือจากความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายต่างพยายามรักษาน้ำใจกันแล้ว ยังพบว่ามีความสัมพันธ์ที่เป็นการ “ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน” “เห็นอกเห็นใจกัน” มากกว่าจะเป็นการแสวงหาประโยชน์สูงสุดให้แก่ตนเอง

4.4 การควบคุมแรงงานของนายจ้าง

ลักษณะสำคัญของการทำงานในภาคเกษตรกรรมคือ เป็นการทำงานที่สัมพันธ์กับฤดูกาลหรือลักษณะของพืชที่เป็นพืชล้มลุกต้องทำการปลูกหรือเก็บเกี่ยวโดยใช้เวลาน้อยที่สุดเพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับผลผลิต ตัวอย่างที่เห็นชัดที่สุดคือข้าว ที่ต้องการอาศัยการระดมแรงงานในปลูกและการเก็บเกี่ยว ช่วงอายุการเจริญเติบโตของพืชเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความต้องการแรงงาน ดังนั้นเมื่อถึงเวลาการปลูกและการเก็บเกี่ยว เกษตรกรต้องรีบทำก่อนที่พืชผลจะเสียหายหรือไม่สามารถขายได้ เกษตรกรจึงต้องมีการระดมแรงงานและต้องมีแรงงานในสังกัดไว้เพื่อให้สามารถเรียกมาทำงานได้ตามเวลาที่ตนต้องการ วิธีการผูกแรงงานเพื่อให้มีแรงงานในสังกัดนั้นอาจใช้หลายวิธี เช่น ใช้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในรูปแบบของการสร้าง “บุญคุณ”

ดังตัวอย่างงานศึกษาของสก็อต (Scott, 1985) อธิบายว่าในมาเลเซียมีพิธีการให้ของระหว่างคนรวยและคนจนหรือที่เรียกว่าชะกาต (zakat) ซึ่งมี 3 รูปแบบหลักๆ รูปแบบแรกได้แก่ zakat peribadi ที่หมายถึงการบริจาครายได้หรือผลผลิตในไร่นาหรือสวนให้กับคนยากไร้ รูปแบบที่สองคือ zakat sedekah หรือการให้ของขวัญและรูปแบบสุดท้ายคือ kenduri หรือการจัดพิธีฉลองต่างๆ ที่เชิญชวนคนในหมู่บ้านมาร่วมงาน ชะกาตเป็นหนึ่งในห้าข้อของหลักอิสลาม เป็นข้อบังคับอันศักดิ์สิทธิ์ และมีกฎที่ว่าคนรวยจะต้องแบ่งปันความร่ำรวยของตนให้กับคนจนและคนที่ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ เป้าประสงค์ของชะกาตไม่เพียงไม่เห็นด้วยกับความขี้อิจฉา แต่เป็นการส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างคนรวยและคนจน บ้างกล่าวว่า การให้ชะกาตเป็นการชำระล้างให้ทรัพย์สินต่างๆ ของคนรวยมีความบริสุทธิ์ คนที่มีทรัพย์สินสมบัติมากจึงให้ชะกาตมาก สำหรับคนยากจนนั้นจะได้รับชะกาตมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของเขา เป็นต้นว่าปลูกข้าวได้ดีแค่ไหน ทำงานหนักมากแค่ไหนในแต่ละฤดู สำหรับคนจนแล้วส่วนใหญ่จะได้รับชะกาตจากนายจ้าง แต่สำหรับนายจ้างเองการให้ชะกาตก็ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบตามความน่าเชื่อถือของผู้ที่จะได้รับด้วยเหตุนี้สก็อตจึงตั้งข้อสังเกตว่าด้านหนึ่งชะกาตเป็นวิธีการชำระบาปเพื่อให้สมบัติ (ของคนรวย) ที่มีอยู่เกิดความบริสุทธิ์ ทว่าอีกด้านหนึ่งชะกาตก็เป็นวิธีของการควบคุมแรงงาน และเป็นกลไกที่ทำให้คนในสังคมไม่มีความแตกต่างกันมากนัก

สำหรับในพื้นที่โหล่งเกษตรกรรม เนื่องจากมีลักษณะเป็นชุมชนขนาดเล็กและผู้คนมีความสัมพันธ์กันในหลายมิติมากกว่าความสัมพันธ์แบบนายจ้างและลูกจ้าง เช่นอาจเป็นสมาชิกในชุมชนเดียวกัน อยู่ในกลุ่มอาชีพเดียวกัน เป็นสภากาชาดเดียวกัน เป็นเพื่อนร่วมรุ่นกัน หรืออาจเป็นญาติพี่น้อง การควบคุมแรงงานอย่างตรงไปตรงมาจึงไม่สามารถทำได้เพราะยังคงต้อง “ถนอมน้ำใจ” และมี “ความอารีอารอบ” ต่อกัน ในส่วนของนายจ้างจึงต้องมีกลวิธีในการควบคุมแรงงานอย่างหลากหลายนอกเหนือจากการการใช้กลไกทางสังคมดังกล่าวข้างต้น โดยการควบคุมของนายจ้างมีดังนี้

4.4.1 การสร้างแรงจูงใจผ่านรูปแบบการจ่ายค่าจ้าง

ปกติแล้วการจ่ายเงินค่าจ้างทำงานในสวนผักจะจ่ายหลังจากทำงานเสร็จแล้ว โดยเป็นการจ่ายค่าจ้างแบบวันต่อวัน นายจ้างจะจ่ายเงินหลังจากเสร็จงานในแต่ละวัน การจ่ายเงินค่าจ้างลักษณะนี้สร้างความเป็นอิสระให้กับแรงงานพอสมควรกล่าวคือพวกเขาสามารถปฏิเสธการจ้างงานจากนายจ้างในครั้งต่อไปได้หากพวกเขาไม่ต้องการมาทำงาน และอยากพักผ่อนอยู่ที่บ้าน ทว่างานบางประเภทนั้นนายจ้างมีความจำเป็นต้องทำให้เสร็จตามเวลาที่กำหนดเพราะส่งผลกระทบต่อขั้นตอนอื่นๆ เช่น การถอนหญ้า ที่เป็นขั้นตอนสำคัญก่อนที่เกษตรกรจะใส่ปุ๋ยหรือพ่นยาบำรุงให้กับผักที่ปลูก ด้วยเหตุนี้เกษตรกรจำเป็นต้องพยายามหาทางให้แรงงานมาทำงานอย่างต่อเนื่องเพื่อให้งานเสร็จตามที่กำหนด ในกรณีที่นายจ้างต้องการให้แรงงานมาทำงานติดต่อกันหลายวัน นายจ้างจะใช้วิธีการจ่ายเงินล่วงหน้า กับแรงงานเพื่อให้แรงงานมาทำงานตามจำนวนวันที่นายจ้างต้องการ เช่นในกรณีของพี่เอื้อย ได้จ้างแรงงานกลุ่มป่าทิพย์จำนวน 3 คน มาถอนหญ้าในแปลงจึงเมื่อเดือนมิถุนายน 2552 ในช่วงสองวันแรกพี่เอื้อยจ่ายค่าจ้างวันละ 70 บาท เมื่อเข้าสู่วันที่สามหลังจากทำงานเสร็จในตอนเที่ยงพี่เอื้อยก็จ่ายเงินค่าจ้างสำหรับวันที่สามจำนวน 70 บาท พร้อมกับค่าจ้างล่วงหน้าของวันรุ่งขึ้นอีก 70 บาท โดยพี่เอื้อยให้เหตุผลว่าเผื่อวันพรุ่งนี้จะไม่มีการจ่าย ขณะที่ป่าทิพย์และเพื่อนร่วมงานต่างไม่ยอมรับเงินค่าจ้างล่วงหน้า ดังบทสนทนาต่อไปนี้

“พี่เอื้อย: เอ๊ะ...ป้าทิพย์..อันนี้ (ยื่นเงินให้) ของวันนี้..ละอันนี้ (ยื่นเงินให้)

ของวันพุธ

ป่าทิพย์: วันนี้ก็ส่วนวันนี้ วันพุธก็ถือว่ากันใหม่

พี่เอื้อย: “จ่ายเหี้ยวันนี้ เค้าเผื่อวันพุธบ่มี”

ป่าทิพย์: แหะ... (มองหน้าป้าสมกับป้าใจ) ฟังมันว่าล่อ....เอื้อยกะ”

เมื่อพิจารณาสถานการณ์ขณะนั้นพบว่านายจ้างอย่างพี่เอียนนั้นต้องการให้แรงงานกลุ่ม ป่าทิพย์มาทำงานวันพรุ่งนี้อีกหนึ่งวันเพื่อให้งานถอนหญ้าแปลงจึงเสร็จ การยอมจ่ายเงินล่วงหน้า ให้กับแรงงานแสดงให้เห็นว่านายจ้างต้องจ้อแรงงานอย่างมากเพราะงานถอนหญ้าในแปลงจึงเป็น งานที่ “ไม่มีใครอยากมาทำ” เพราะทำงานท่ามกลางอากาศที่ร้อนจัด การจ่ายเงินล่วงหน้าจึงเป็นวิธี ที่นายจ้างใช้เพื่อจูงใจให้แรงงานมาทำงานในวันต่อๆ ไป ขณะเดียวกันก็เป็นการผูกมัดแรงงานให้มา ทำงานเพราะรับเงินค่าจ้างไปแล้ว

นอกจากการจ่ายเงินล่วงหน้าแล้ว การจ่ายเงินค่าจ้างทั้งหมดในวันสุดท้ายของการ ทำงานก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่นายจ้างใช้เพื่อเป็นแรงจูงใจให้แรงงานมาทำงานในวันต่อๆ ไปจนกว่างาน จะเสร็จ เพราะจะได้รับเงินค่าจ้างเมื่องานเสร็จแล้วเท่านั้น แรงงานจึงต้องมารับจ้างแม้ว่าไม่ยอมมา ก็ตาม ตัวอย่างเช่นการทำงานถอนหญ้าในแปลงเสาวรสีให้กับป่าเดือนเมื่อเดือนเมษายน 2552 เมื่อ เข้าสู่วันที่ 3 ป่าทิพย์เริ่มบ่นและไม่อยากมาถอนหญ้าแล้วเพราะหญ้าขึ้นเยอะ

“ป่าทิพย์: หญ้าถูกเหี้ย ผ่อลล...(บ่นต่อไปเรื่อยๆ)

ป่าเดือน: ไปว่าอัน...

ป่าทิพย์: บ่าเกี่ยวกัน ฮาบ่ามาแล้ว

ป่าเดือน: ดังค์บ่าหื้อเนื่อ บ่ามากบ่าหื้อเนื่อ (หัวเราะ)

ป่าทิพย์: บ่าฮู้...บ่าฮู้ (ก้มหน้าก้มตาทำงานต่อไป)”

การที่นายจ้างเลือกจ่ายเงินหรือค่าจ้างในการสร้างแรงงานจูงใจให้แรงงานมาทำงานด้วย การจ่ายเงินล่วงหน้าหรือการจ่ายเงินเมื่อเสร็จงานทั้งหมดนั้นต่างเป็นกลวิธีที่ต้องการจะผูกแรงงาน ไว้ให้มาทำงานกับตนเอง อย่างไรก็ตามแม้ว่าในโหล่งจะเป็นระบบการจ้างงานด้วยเงินตรา แต่เงินก็ ไม่ใช่เครื่องมือทรงประสิทธิภาพในการควบคุมแรงงานเสมอไป จะเห็นได้จากตัวอย่างของสองบท สนวนนาสั้นๆ ที่ยกมาเป็นตัวอย่าง พบว่าแรงงานนั้นไม่ได้รู้สึกดีใจและไม่ได้ต้องการเงินค่าจ้าง ล่วงหน้าเพราะพวกเขารู้ดีว่าพวกเขาจะหมดโอกาสที่จะไม่มาทำงานในวันต่อไป เช่นเดียวกับการที่ นายจ้างเลือกให้ค่าจ้างในวันสุดท้ายของการทำงานจะพบว่าแรงงานมีท่าทีขัดขื่นและแสดงความ ต้องการที่จะไม่มาทำงานอย่างชัดเจน แต่กลวิธีของนายจ้างเช่นนี้ทำให้แรงงานต้องยอมทำตาม เงื่อนไข (อย่างเสียไม่ได้) แม้ว่าจะไม่พอใจอยู่บ้างก็ตาม

4.4.2 การให้แรงงานแข่งขันกันเองด้วยการจ้างแรงงานแบบยืดหยุ่น

การจ้างงานแบบยืดหยุ่นในที่นี้หมายถึงการที่นายจ้างไม่ยึดติดกับการใช้แรงงานรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง แม้ว่าจะระบบการผลิตนั้นนิยมจ้างแรงงานแบบรายวันมากกว่าการจ้างแบบเหมา มีผักไม่กี่ชนิดเท่านั้นที่ใช้การจ้างแรงงานแบบเหมาในการปลูกหรือเก็บผลผลิต อย่างไรก็ตามพบว่านายจ้างมีการจ้างแรงงานทั้งสองรูปแบบในเวลาเดียวกัน โดยให้เหตุผลว่าต้องการให้งานเสร็จทันเวลา โดยในปีพ.ศ. 2552 พี่เอื้อยเก็บขิงในช่วงเดือนกรกฎาคม โดยจ้างแรงงานทั้งแบบรายวันและแบบเหมา แรงงานรายวันมีจำนวน 8 คน เป็นแรงงานชาย 1 คนสำหรับถอนต้นขิงและแบกกระสอบขิง ได้ค่าจ้างวันละ 170 บาท แรงงานหญิงจำนวน 7 คน ทำงานนั่งตัดขิงบนเก้าอี้เล็กๆ อยู่ในร่มที่เตรียมมาเอง โดยได้ค่าจ้างวันละ 130 บาท เนื่องจากราคาขิงในขณะนั้นอยู่ที่กิโลกรัมละ 4.5 บาท ทำให้พี่เอื้อยต้องรีบเก็บขิงก่อนที่ราคาจะลดลงและก่อนที่ขิงจะเป็น โรคเพิ่ม พี่เอื้อยจึงจ้างแรงงานอาค่าเพิ่มแต่เป็นการจ้างแบบเหมา โดยจ่ายค่าจ้างตามจำนวนขิงที่เก็บได้เป็นกระสอบๆ ละ 25 บาท โดยไม่ได้ระบุจำนวนคนที่ต้องการ ปรากฏว่าแรงงานอาค่าชักชวนคนรู้จักมาทำงานรวมทั้งหมด 13 คน

ในพื้นที่ปลูกขิงของพี่เอื้อยจำนวน 5 ไร่ มีการแบ่งพื้นที่เก็บขิงสำหรับแรงงานแบบรายวันและแรงงานแบบเหมาแยกกัน สำหรับแรงงานแต่ละประเภท แรงงานรายวันจะมีแรงงานชาย 2 คน (เป็นเจ้าของสวน 1 คน) ทำหน้าที่ถอนต้นขิงและแบกกระสอบขิงที่ตัดแล้วไปไว้ตามจุดต่างๆ ที่ง่ายต่อการขนส่ง ส่วนแรงงานผู้หญิงซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนแก่จะนั่งทำงานบนเก้าอี้ไม้เล็กๆ และอยู่ในร่มที่ตนเตรียมมา ทำงานอย่างค่อยเป็นค่อยไปไม่เร่งรีบมากนักเมื่อเทียบกับแรงงานรับจ้างแบบเหมา ขณะที่แรงงานแบบเหมาไม่มีร่มและเก้าอี้สำหรับนั่งเก็บขิง พวกเขานั่งยองๆ หรือนั่งกับพื้นเพื่อความสะดวกในการทำงาน พวกเขาทำงานเป็นคู่ ผู้ชายทำหน้าที่ถอนต้นขิง ส่วนผู้หญิงเป็นคนตัดขิง บางครั้งผู้ชายก็ช่วยคู่ของตนเองตัดขิงด้วย นอกจากนี้ผู้ชายยังทำหน้าที่แบกกระสอบขิงไปไว้ตามจุดต่างๆ ด้วย แรงงานอาค่าที่มารับจ้างแบบเหมานั้นทำงานอย่างเร่งรีบและรวดเร็ว เพราะค่าจ้างของพวกเขาจะมากขึ้นขึ้นอยู่กับปริมาณขิงที่เก็บได้

ลักษณะของการทำงานที่แตกต่างกันนี้ทำให้เกิดบรรยากาศที่ตึงเครียดขึ้นระหว่างการเก็บขิง กล่าวคือในพื้นที่ปลูกขิงจำนวน 5 ไร่ แรงงานแบบเหมาเก็บประมาณ 3 ไร่ ส่วนอีก 2 ไร่เป็นของแรงงานรับจ้างรายวัน แม้ว่าแรงงานรับจ้างรายวันไม่ต้องกังวลว่าในแต่ละวันจะตัดขิงได้มากหรือน้อย แต่หากพวกเขาทำงานน้อยและค่อยๆ ทำค่อยๆ ไปโดยไม่เร่งมือพวกเขาก็เกรงว่าจะถูกนายจ้างตำหนิในใจ ไม่พอใจ และอาจจะไม่จ้างพวกเขาอีก ดังนั้นแรงงานรับจ้างรายวันจึงเร่งมือทำงานเร็วกว่าปกติ การพูดคุยระหว่างทำงานลดลงเพราะต่างคนต่างเร่งมือ เนื่องจากถูกกดดันจากการทำงาน

อย่างรวดเร็วของแรงงานเหมา แรงงานรับจ้างรายวันจะทำงานอย่างกังวลเสมอว่าจะถูกแรงงานแบบเหมารุกพื้นที่เข้ามาเก็บเงินในส่วนของตนเองหรือไม่

การที่นายจ้างจ้างแรงงานทั้งแบบรายวันและแบบเหมาให้ทำงานด้วยกัน ทำให้เกิดการแข่งขันกันเองระหว่างแรงงาน เพราะธรรมชาติการทำงานของทั้งสองลักษณะมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือแรงงานรับจ้างรายวันจะทำงานอย่างค่อยเป็นค่อยไป ค่าจ้างของแรงงานรับจ้างรายวันขึ้นอยู่กับจำนวนวันที่ทำงาน แม้พี่เอื้อยจะให้เหตุผลในการจ้างแรงงานแบบเหมาว่าต้องการให้งานเสร็จอย่างรวดเร็วเท่าๆกันเป็นการกดดันแรงงานรายวันแบบทางอ้อมด้วยเช่นกัน ฉะนั้นขณะที่แรงงานแบบเหมาเร่งมือเพื่อให้มีรายได้มากที่สุด แรงงานรับจ้างรายวันก็ต้องเร่งมือทำงานเช่นเดียวกัน แต่เพื่อไม่ให้นายจ้างรู้สึกไม่พอใจและไม่อยากให้นายจ้างเปรียบเทียบและรู้สึกว่าแรงงานแบบเหมาทำงานได้ดีกว่าตนเอง

4.4.3 การขู่ว่าจะจ้างแรงงานชาติพันธุ์มาทำงานแทน

เนื่องจากแรงงานในโหล่งมีความขาดแคลนอย่างมากแรงงานชาติพันธุ์จึงเข้ามามีบทบาทสูงมากในระบบการผลิตของโหล่งปัจจุบัน ขณะที่ค่าจ้างแรงงานในช่วงสิบปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยค่าจ้างในนาข้าวเพิ่มขึ้นจากวันละ 50-80 บาทในทศวรรษ 2530 ขยับมาเป็นวันละ 100-150 บาทในทศวรรษ 2540 เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2550 ค่าจ้างแรงงานในนาข้าวขยับสูงขึ้นเป็นวันละ 170-200 บาทต่อวัน เช่นเดียวกับค่าจ้างแรงงานแบบเหมาเพิ่มขึ้นจากไร่ละ 600-700 บาทในปี 2552 มาเป็นไร่ละ 800-900 บาทในปลายปี 2553 สำหรับค่าจ้างแรงงานในสวนผักมีการขยับสูงขึ้นเช่นกัน เฉพาะภายในปีพ.ศ. 2552 มีการขยับค่าจ้างถึง 2 ครั้ง คือจาก 130 บาท มาเป็น 140 บาท และวันละ 150 บาทในช่วงต้นปีพ.ศ. 2553 ค่าจ้างแรงงาน “คนเมือง” ที่สูงขึ้นได้สร้างปัญหาให้กับเจ้าของที่ดินอย่างมากเพราะต้องเพิ่มต้นทุนด้านแรงงาน อีกด้านหนึ่งค่าจ้างของแรงงานชาติพันธุ์ต่ำกว่าถึง 5-10 บาทต่อวัน ต่อคน ดังนั้นจึงไม่แปลกใจที่นายจ้างจะหันมาใช้แรงงานชาติพันธุ์มากขึ้น

แน่นอนว่าการที่แรงงานชาติพันธุ์เข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้นในการจ้างงานในโหล่งปัจจุบันได้สร้างความไม่พอใจให้กับแรงงานในพื้นที่อยู่พอสมควร แต่พวกเขาก็ไม่สามารถจะว่ากล่าวอะไรนายจ้างได้ เช่นหลายครั้งที่ป่าทิพย์บ่นที่ต้องทำงานร้อนหรือทำงานหนัก นายจ้างก็จะพูดทีเล่นทีจริงในทำนองที่ว่าถ้าไม่มาทำครั้งต่อไปจะจ้างแรงงานชาติพันธุ์ให้มาทำแทน

“ป้าทิพย์: ผ่อลล...หยังมาอีล้ำเหลื่อ... วันทูกเยี้ยะคนเดียววเน้อ

อ้ายหล้า: อั้นกำนี่จ้างอาข้าเอาน้อ...(พูดไปยิ้มไป)

ป้าทิพย์: เอ่อ...อั้นกะ”

หากพิจารณาบทสนทนานี้ดูเหมือนว่าป้าทิพย์จะยอมให้อ้ายหล้าจ้างแรงงานชาติพันธุ์แทนการจ้างตนเอง เพราะตนเองได้บ่นเกี่ยวกับการทำงานถอนหญ้าในแปลงผักสลัดว่ามีหญ้าขึ้นเยอะมากเกินไป นายจ้างจึงพูดในทำนองว่าถ้าไม่ยอมทำจะจ้างแรงงานชาติพันธุ์เข้ามาทำแทน แต่การพูดไปยิ้มของนายจ้างแสดงให้เห็นว่าไม่ได้ตั้งใจที่จะจ้างจริง แต่เป็นเหมือนการข่มขู่เพื่อแสดงให้เห็นว่านายจ้างมีตัวเลือกในการจ้างงานมากมาย จะไม่จ้างกลุ่มป้าทิพย์ก็ได้หากไม่ต้องการ อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าป้าทิพย์เข้าใจเจตนาของนายจ้างดี จึงตอบกลับไปด้วยไม่แะแะเป็นเชิงว่าถูกต้องแล้วงานลำบากอย่างนี้ไม่ควรจ้างพวกตน การพูดขู่ของนายจ้างในลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการพูดเพื่อปรามหรือเพื่อเตือนสติแรงงานรับจ้างมากกว่าการข่มขู่แบบจริงจัง

4.5 กลยุทธ์การต่อรองของแรงงานรับจ้าง

การอธิบายหัวข้อก่อนหน้านี้ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นถึงการควบคุมแรงงานรับจ้างของนายจ้างผ่านการสร้างแรงงานจงใจในการจ่ายค่าจ้าง และผ่านการกำหนดเงื่อนไขให้แรงงานแข่งขันกันเอง แม้ดูเหมือนว่าการทำงานในภาคเกษตรกรรมเป็นไปอย่างด้อยที่ด้อยอาศัย ไม่มีการปะทะกันรุนแรง เพราะต่างเป็น “คนกันเอง” ขณะเดียวกันในแง่ของตลาดแรงงานที่มีความขาดแคลนแรงงานและต้องการแรงงานในภาคเกษตรอย่างมากทำให้แรงงานรับจ้างมีอำนาจต่อรองกับนายจ้างในระดับหนึ่ง ทว่าความไม่พอใจหรือความรู้สึกโกรธ น้อยใจ เสียหน้าก็เกิดขึ้นกับแรงงานรับจ้างเช่นกัน ดังนั้นแรงงานรับจ้างจึงมีวิธีการในการต่อรองเพื่อเรียกร้องข้อเสนอเพื่อผลประโยชน์ของตนเองกับนายจ้างด้วยวิธีที่แตกต่างกัน ในส่วนนี้ผู้ศึกษาจึงจะวิเคราะห์การต่อรองของแรงงานรับจ้างกับนายจ้างในพื้นที่ทำงานโดยพิจารณาว่าแรงงานรับจ้างมีกลยุทธ์ในการต่อรองอะไรบ้าง กลยุทธ์ต่างเหล่านั้นถูกใช้ในเงื่อนไขใด และเพื่อวัตถุประสงค์ใด

โดยทั่วไปแล้วสำหรับคนจนหรือคนที่มีอำนาจน้อยกว่าไม่สามารถที่จะแสดงความโกรธหรือไม่พอใจของตนออกมาได้อย่างชัดเจน ดังเช่นคนจนรายหนึ่งในงานศึกษาของสก็อตกล่าวว่า

“คนจนบ่นไม่ได้ เมื่อฉันป่วยหรือต้องการงานทำ ฉันอาจจะต้องไปขอเขา
อีกครั้ง ฉันรู้สึกโกรธอยู่ในใจ”⁷

(Scott, 1985: 176)

นี่คือคำกล่าวของ อัซซิส ชาวนายากจนรายหนึ่งในมาเลเซียที่เปิดเผยความรู้สึกที่ขมขื่นของตนเองที่ต้องอยู่ภายใต้กฎที่สร้างขึ้นโดยคนรวย ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงระบบการเพาะปลูกมาเป็นการปลูกข้าวปีละสองครั้ง และมีการนำเครื่องจักรทางการเกษตรเข้ามาใช้ การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ในสังคมมาเลเซียที่ผูกพันอยู่กับหลักทางศาสนาในเรื่องของการแบ่งปันและช่วยเหลือกันของคนในสังคม โดยเฉพาะระหว่างคนรวยกับคนจนผ่านการให้ซะกาต (zakat) สก็อตวิเคราะห์ว่าการที่คนจนอยู่ในสถานการณ์ดังกล่าวทำให้ข้อสรุปเดิมไม่สมเหตุสมผลอีกต่อไป ก่อนหน้านี้เราอาจอธิบายว่าการให้ซะกาตจากนายจ้างและการให้ค่าจ้างล่วงหน้าว่าเป็นเพราะความสงสาร ขณะที่คนจนก็เชื่อว่าความดีและการเป็นคนโอนอ่อนผ่อนตามจะทำให้เขาได้รับความเห็นใจจากนายจ้าง

การที่คนจนไม่ได้รับของขวัญหรือการช่วยเหลือที่เคยนิยมทำกันมาก่อนเป็นสัญญาณหรือเครื่องบ่งชี้ทางสังคมว่าสัมพันธ์ภาพระหว่างคนรวยและคนจนเปลี่ยนแปลงไป คนรวยมีข้อสังเกตว่าไม่จำเป็นจะต้องรับผิดชอบต่อความต้องการของคนจนอีกต่อไป ขณะที่คนจนก็ให้ความหมายต่อพฤติกรรมดังกล่าวว่าเป็นความขี้เหนียว ความเห็นแก่ตัว และการทรยศ อย่างไรก็ตามการแสดงออกถึงความไม่พอใจของคนจนไม่สามารถแสดงออกต่อหน้าคนรวยหรือนายจ้างของตนได้ คำกล่าวของอัซซิสที่ยกมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นเป็นอย่างดีว่า การที่พวกเขาจะต้องพึ่งพาคนรวยอยู่นั้นทำให้พวกเขาไม่สามารถที่จะแสดงออกถึงความไม่พอใจหรือไม่สามารถที่ต่อต้านขัดขืนแบบเปิดเผยได้เพราะอาจกระทบต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ ดังนั้นพวกเขาจึงเลือกที่จะข่มกลั้น และเก็บความไม่พอใจเหล่านั้นไว้ หรืออาจแสดงออกผ่านการบ่นลับหลังนายจ้างหรือคนรวยเหล่านั้นแทน

⁷ “Poor people can’t (complain). When I’m sick or need work, I may have to ask him again. I am angry in my heart.”

ขณะที่คนจนในงานศึกษาของสก็อตต้องข่มกลั้นความไม่พอใจของตนเองไว้เพราะพวกเขายังต้องพึ่งพาคนรวยในฐานะที่เป็นแหล่งจ้างงานอยู่มาก เมื่อนำเครื่องจักรมาใช้ในนาข้าวคนรวยก็จ้างงานคนจนน้อยลง ทำให้คนจนขาดที่พึ่งแต่กระนั้นก็ต้องข่มกลั้นความไม่พอใจนั้นไว้เพื่อหวังว่าจะถูกจ้างงานหรือได้รับการช่วยเหลือจากคนรวยในรูปของชะกาดต่อไป เมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานในโหล่งเกษตรกรรมพบว่าการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในโหล่งแม้จะมีการนำรถเกี่ยวข้าวมาใช้แทนแรงงานคน แต่การเปลี่ยนมาปลูกผักเพื่อขายทำให้เกิดความต้องการแรงงานในสวนผักอย่างมาก ขณะที่แรงงานในโหล่งกลับหายากมากขึ้น สถานการณ์เช่นนี้ทำให้แรงงานรับจ้างในโหล่ง เช่นกลุ่มป่าทิพย์ อยู่ในสถานะที่ดีกว่าเพราะเป็นที่ต้องการของเกษตรกรหลายรายในโหล่ง

แม้นายจ้างในโหล่งต้องจ้อแรงงานมาทำงาน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างที่ยังอยู่ภายใต้ความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน มีโอกาสพบปะกันบ่อยครั้งนอกเหนือจากพื้นที่ทำงาน ทำให้แรงงานรับจ้างไม่สามารถการแสดงความไม่พอใจ การต่อต้านได้อย่างเต็มที่ หรือแม้แต่การต่อรองของแรงงานรับจ้างก็ต้องใช้ “กลยุทธ์” ที่หลากหลายเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ามากกว่าการต่อรองแบบตรงไปตรงมาที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งแบบรุนแรง โดยพบว่าแรงงานรับจ้างมีกลยุทธ์ในการต่อรองกับนายจ้างหลายรูปแบบดังนี้

4.5.1 กลยุทธ์เชิงพื้นที่เพื่อผูกขาดการถูกจ้างงาน

พื้นที่การทำงานของแรงงานรับจ้างใน 4 หมู่บ้านครอบคลุมพื้นที่ 2 ตำบล ที่ขึ้นอยู่กับนายจ้างเป็นหลักนั้น มีข้อจำกัดอยู่มาก เพราะแรงงานรับจ้างมีเพียงจักรยานเป็นพาหนะ และส่วนใหญ่รับทำงานให้กับนายจ้าง “ขาประจำ” ดังนั้นแรงงานกลุ่มป่าทิพย์จึง “ผูกขาด” การจ้างงานของนายจ้างในฐานะแรงงาน “ขาประจำ” อย่างน้อยก็ในความรู้สึกของแรงงานรับจ้าง ที่รู้สึกว่าคุณนั้นมีสิทธิก่อนใครที่จะถูกจ้าง ด้วยการกำหนดขอบเขตโดยกล่าวว่า “โมง”⁸ ใ้โมงมัน” ซึ่งเป็นการประกาศว่าพื้นที่การเกษตรของนายจ้างขาประจำของตน จะต้องจ้างคนเท่านั้น หรือหากนายจ้างต้องการแรงงานจำนวนมาก คนก็ยังต้องเป็นส่วนหนึ่งที่ถูกจ้างงานด้วย

การผูกขาดของแรงงานเช่นนี้ บ่อยครั้งนายจ้างรู้สึกอึดอัดและลำบากใจที่จะปฏิเสธไม่จ้างแรงงานรับจ้างกลุ่มป่าทิพย์ ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ทำให้งานเสร็จช้าเพราะทำงานเพียงครึ่งวัน ความไม่พอใจนี้แสดงออกมาเมื่อครั้งที่พี่เอื้อยจ้างกลุ่มป่าทิพย์ไปถอนหญ้าในแปลงจึง

⁸ “โมง” เป็นภาษาท้องถิ่น โดยทั่วไปหมายถึงแอ่งหรือหลุม หรือเป็นคำแสดงถึงขอบเขต/อาณาบริเวณหนึ่ง คำว่าโมงที่แรงงานรับจ้างใช้ในที่นี้หมายถึงขอบเขตหรืออาณาบริเวณทางกายภาพที่แรงงานเป็นผู้กำหนดขึ้นเองจากพื้นที่ที่ตนไปทำงานรับจ้างเป็นประจำ

เนื่องจากไม่สามารถทำงานภายใต้สภาพอากาศที่ร้อนจัดได้ จึงทำงานเพียงครึ่งวันและใช้เวลาถึง 4 วันกว่าจะทำงานเสร็จทำให้พี่เอื้อยต้องเลื่อนการใส่ปุ๋ยล่าช้าไปมาก ครั้งนั้นพี่เอื้อยจึงจ้างพี่หมายซึ่งเป็นแรงงานประจำอีกคนหนึ่งมาช่วยทำงาน พี่เอื้อยกล่าวว่า

“แล้วย้อนปีกับปีหมายช่วยกันเอาสุดวันนะกะ ป้าทิพย์เขากะเหี้ยะถึงวัน มัน บ่าแล้วชักเคื่อ”

(ถอนหญ้าเสร็จเพราะพี่เอื้อยกับพี่หมายช่วยกันทำทั้งวัน กลุ่มป้าทิพย์ก็ทำเพียงครึ่งวัน ทำให้งานไม่เสร็จสักที)

เมื่อผู้ศึกษาลามต่อไปว่าหากเป็นการเก็บเงินป้าทิพย์จะทำงานทั้งวันหรือไม่ ก็ได้คำตอบกลับมาด้วยเสียงอันดังว่า

“สุดวันก้า เก้งวันก้าฮ้ายล้าเหลือไปก้า อยู่ในฮ่มเอี้ย”

(คิดว่าคงทำทั้งวัน ครึ่งวันก็เกินไปเพราะทำงานในร่ม)

แสดงถึงความไม่พอใจและหวั่นเสียเล็กน้อย แม้ป้าทิพย์จะรู้ว่าพี่เอื้อยไม่พอใจที่กลุ่มตนเองทำงานช้าและมีแนวโน้มว่าพี่เอื้อยอาจจ้างคนอื่นมาเก็บเงินซึ่งถือว่าเป็นงานที่สบายกว่าการถอนหญ้ามาก แต่ป้าทิพย์ก็เชื่อมั่นว่าตนได้ทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถแล้ว จึงกล้าที่จะเอ่ยปากถามงานจากนายจ้างพร้อมกับแสดงสิทธิของตนเองที่ต้องถูกจ้างให้มาทำงานสบายเช่นการเก็บเงิน เพราะเมื่อผู้ศึกษาลามพี่เอื้อยว่าเมื่อถึงเวลาเก็บเงินจะใช้แรงงานอย่างไร ป้าทิพย์ได้ยื่นก้นโกนกลับออกมาว่า

“ป้าทิพย์: บ่าได้น้อ ลักหลกก้ายแม่คำหมู่ 10 บ่าได้จะเ็นเลย

(ไม่ได้นะ จะเก็บเงินโดยไม่จ้างป้าทิพย์ไม่ได้ หากจี้รบกวนหน้าบ้านจะเรียก)

พี่เอื้อย: ลักหลกบ่าได้ ป้าทิพย์เขาเดือนร้อน”

(แอบเก็บโดยไม่บอกป้าทิพย์ไม่ได้)

บทสนทนาตอบโต้เพื่อต่อรองกันแบบอ้อมๆ ขณะกำลังทำงานอยู่ด้วยกัน นายจ้างรู้สึกกระอักกระอ่วนใจอยู่ไม่น้อย และเมื่อถึงเดือนกรกฎาคม 2552 พี่เอื้อยเก็บเงินทั้งหมด 2 วัน ทว่าพี่เอื้อยกลับไม่ได้บอกป้าทิพย์ให้มาทำงานในวันแรก แต่บอกให้มาทำในวันที่สอง พี่เอื้อยให้เหตุผล

ว่าเนื่องจากรีบมากจนต้องหาแรงงานใกล้บ้านมาทำแทนก่อนที่ราคาจึงจะลดลงมาไปกว่านี้ พี่เอื้อยกกล่าวว่าให้ป่าทิพย์มาทำงานในวันพรุ่งนี้แทน จะไม่จ้างก็ได้ เพราะตอนทำงานแคว้นก็จ้างมา แต่พอถึงงานสบายไม่จ้างไม่ได้ ดังนั้นคำพูดแซวของป่าทิพย์ในครั้งนั้นก็ส่งผลให้นายจ้างต้องจ้างป่าทิพย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4.5.2 การสร้างแรงกดดันให้แก่นายจ้าง

การสร้างกดดันให้กับนายจ้างเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่ว่าทั้งนายจ้างและแรงงานรับจ้างต่างสังกัดอยู่ในชุมชนขนาดเล็ก นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทนแล้ว ยังมีมาตรฐานทางศีลธรรมหรือบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนที่เป็นตัวกำกับพฤติกรรมหรือวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนที่ควรปฏิบัติต่อกัน แรงงานรับจ้างจึงเลือกใช้ประโยชน์จากบรรทัดฐานทางสังคมเรื่องการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความมีน้ำใจ ในการกดดันนายจ้างเพื่อควบคุมพฤติกรรมของนายจ้างและเพื่อเรียกร้องในสิ่งที่ตนต้องการ

การสร้างกดดันของแรงงานรับจ้างหญิงแสดงออกผ่านการใช้คำพูด หากเป็นการพูดคุยต่อหน้า จะใช้คำพูดที่มีลักษณะที่เล่นทีจริง ในการพูดเสียดสีหรือพูดประชดประชัน เพื่อเรียกร้องในสิ่งที่ตนต้องการ เช่นคำพูดที่ป่าทิพย์พูดกับป้าเดือนหลังจากที่ป้าเดือนบอกว่าการเก็บเสาวรสในครั้งต่อไปจะไม่จ้างป่าทิพย์แต่จะเก็บเอง ทำให้ป่าทิพย์พูดกับป้าเดือนว่า “กินคนเดียวกั๊ด ล้า แบ่งกันกินผ่อง” (ขยิบตาให้ผู้เขียน และขมิ้มมุมปากเล็กน้อย หลังจากพูดเสร็จ) แม้จะเป็นการแซว ทว่าก็มีนัยของความคาดหวังและเป็นการส่งสารว่าตนนั้นต้องการถูกจ้างงาน การใช้คำพูดเพื่อกดดันนายจ้างยังเป็นไปเพื่อสร้างเงื่อนไขในการทำงานให้เป็นไปตามที่แรงงานรับจ้างต้องการ ด้วยการคาดหวังให้นายจ้างแสดงออกถึงความเอาใจใส่ ใจกว้าง ไม่ขี้เหนียว ด้วยการเลี้ยงน้ำและของว่างตามสมควร

ในอดีตนอกจากการจ่ายค่าตอบแทนเป็นข้าวให้กับแรงงานที่มาเอามือเอาวันหรือมา “ช่วย” แล้ว เจ้าของที่ดินมักจะมีการเลี้ยงข้าว ขนมหรือเลี้ยงเหล้าพร้อมกับแกล้ม เพื่อขอบคุณคนที่มาช่วยงาน ปัจจุบันแม้รูปแบบการใช้แรงงานจะเปลี่ยนมาสู่การจ้างด้วยเงินตราทั้งหมดแต่การเลี้ยง “ขอบคุณ” ยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะงานในนาข้าวจะเป็นการเลี้ยงในช่วงเย็น หลังจากปลูกข้าวหรือเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว มีการเลี้ยงเหล้า เลี้ยงลาบ และกับแกล้มอื่นๆ แบบไม่อื่นตามความต้องการของแรงงาน ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงเหล่านี้ไม่ได้ถูกหักออกจากค่าจ้าง แต่เป็นต้นทุนด้านแรงงานที่นายจ้างจะต้องจ่ายเพิ่ม

ขณะทำงานในสวนผักต่างออกไปเพราะส่วนใหญ่เป็นการทำงานครึ่งวัน และแรงงานส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่มีครอบครัวและอายุมากพวกเธอไม่ต้องการกลับบ้านเย็นหรือค่ำ เพราะจะทำให้บกพร่องในการทำงานบ้านและทำกับข้าวในตอนเย็น บางส่วนมีภาระที่ต้องดูแลลูกเป็นต้น ดังนั้นแม้ว่าจะจ้างงานทั้งวันก็ไม่จำเป็นต้องเลี้ยงเหมือนงานในนาข้าว แต่นายจ้างยังคงต้องแสดงออกถึง “ความเอาใจใส่” และ “ไม่ขี้เหนียว” เกินไปด้วยการเตรียมน้ำเย็นใส่กระติกไว้ให้ รวมทั้งของว่างอาจจะเป็นขนมหรือเมี่ยง ตามสมควรให้กับแรงงาน เพราะหากไม่เตรียมของมาอาจทำให้แรงงานรู้สึกภานายจ้างขี้เหนียว และอาจถูกนิทนาได้ เช่นเมื่อการเก็บขิงของพี่เอื้อยในเดือนกรกฎาคมปี 2552 พี่เอื้อยจ้างป่าทิพย์กับป่าสมมาปาดขิงแต่กลับไม่มีขนมหรือของว่างมาเลี้ยง มีเพียงน้ำเปล่าเท่านั้น ป่าทิพย์เก็บความไม่พอใจนี้และมาพูดในวันรุ่งขึ้นเมื่อมาทำงานให้กับป่าเดือน โดยกล่าวว่า

“ซื้อข้าวต้มมัดมา ก็นั่งกินกันค่าเขาหะนะ ดึงบ่าถามเขาค่าแล้ว ถ้าฮ้ายถ้าเหลือไปแต่”

(ซื้อข้าวต้มมากินเป็นของว่างแต่ก็ไม่ได้แบ่ง หรือเตรียมมาให้แรงงานรับจ้าง)

ในบางกรณีแรงงานรับจ้างก็จะพูดบอกให้นายจ้างได้ยิน แต่จะเป็นการพูดจาที่เล่นทีจริงเหมือนการแซวเพื่อเรียกร้องในสิ่งที่ตนเองต้องการ เช่นฮ้ายหล้าได้จ้างกลุ่มป่าทิพย์มาถอนหญ้าแปลงผักสลัดจำนวน 4 คน ในครั้งนั้นฮ้ายหล้าไม่ได้เตรียมน้ำและของว่างมาไว้ให้ตั้งแต่แรก แต่ปล่อยให้แรงงานทำงานล่องหน้าไปก่อนเกือบหนึ่งชั่วโมง ฮ้ายหล้าจึงจะแวะมาดู ขณะที่ป่าทิพย์ทำงานอยู่ในสวนผักเมื่อเห็นฮ้ายหล้าจึงตะโกนออกไปว่า

“ป่าทิพย์: บ่าเหน็ดๆ เจ้ามั่นบ่าเตรียมหยั่งสักอย่าง น้ำกำบ่ามี”

ฮ้ายหล้า: มี...แต่มันบ่าได้ไปซื้อน้ำแข็งเตื่อ เอาละกำ

ป่าทิพย์: อันหมู่เฮา...บ่ามีน้ำเย็นก่เยี่ยะมอกปอฮ้ายปอดีก่เอาน่อ

ฮ้ายหล้า: (หัวเราะ) อันเดียวไปซื้อน้ำแข็งก่อนน่อ”

หลังจากฮ้ายหล้ากลับมาพร้อมกับน้ำและขนมของว่างป่าทิพย์จึงตะโกนบอกเพื่อนร่วมงานคนอื่นๆ ว่า “หมู่เฮาน้ำเย็นมาแล้ว เยี่ยะดีๆ หน่อเยื่อ”

เมื่ออ้ายหล้าจ้างกลุ่มป่าทิพย์มาปลูกแดงกว้ออ้ายหล้าก็พูดกับพวกป่าๆ ว่า

“อ้ายหล้า: น้ำอยู่นี้เน้อ วันนี้ซื้อน้ำแข็งมื่อมาหื้อเลย เอาอย่างเย็นเจี๊ยบเลย”

ป่าสม: เอ่อ...อีกะ

อ้ายหล้า: เอาใจหน้อยอันกะ (ยิ้ม)”

อาจกล่าวได้ว่าความคาดหวังให้นายจ้าง “เลี้ยง” เป็นการควบคุมทางสังคมของแรงงาน ที่มีต่อนายจ้าง และเป็นอุปายที่แรงงานรับจ้างใช้เพื่อต่อรองในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ในพื้นที่ทำงานกับนายจ้าง

4.5.3 เครือข่ายของแรงงานรับจ้างในฐานะที่เป็นกลยุทธ์ในการต่อรอง

เครือข่ายของแรงงานรับจ้างในที่นี้หมายถึงการรวมกลุ่มของแรงงานรับจ้างเพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรอง ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในงานศึกษาของ Hart (1992) ที่มาเลเซียพบว่าการจัดการแรงงานในนาข้าวทั้งการปลูกและการเก็บเกี่ยวมักเป็นการทำงานเป็นกลุ่มและจ่ายเงินตามจำนวนพื้นที่ที่ทำงานเสร็จ โดยพบว่างานในภาคเกษตรส่วนใหญ่เป็นของผู้หญิงที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่ม ประมาณ 6-8 คนและมักจะมาจากครัวเรือนที่ยากจน แรงงานผู้หญิงเหล่านี้ใช้การรวมกลุ่มในการต่อต้านนายจ้างที่มีความขัดแย้งรุนแรงในทศวรรษ 1970 ภายหลังจากการนำรณรงค์เข้ามาใช้

ในช่วงแรกนายจ้างพยายามจะทำลายการรวมกลุ่มของแรงงานด้วยการจ้างแรงงานเป็นรายบุคคลและจ่ายค่าจ้างแบบรายวันแทน แต่แรงงานหญิงก็ต่อรองโดยในช่วงที่แรงงานหายากพวกเธอจะปฏิเสธรับงานย้ายกล้าข้าวไปปลูกและการเกี่ยวข้าวของนายจ้างที่จ้างเป็นรายบุคคล เพราะพวกเธอรู้ว่าวิธีการเช่นนี้จะทำให้ค่าแรงถูกลงและทำลายการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ยังพยายามต่อต้านด้วยการปฏิเสธการไปปลูกข้าวให้กับนายจ้างที่เอารัดเอาเปรียบเข้ามาใช้ ทว่าการคว่ำบาตรนี้กลับไม่ได้ผลเพราะนายจ้างก็หันไปจ้างแรงงานกลุ่มอื่นที่อยู่ต่างหมู่บ้านแทน ขณะที่ผู้ชายจะมีการต่อต้านที่ต่างออกไป ส่วนใหญ่ผู้ชายจะถูกจ้างทำงานนวดข้าว/ฟาดข้าว ในอดีตผู้ชายมีการรวมตัวกันรับจ้างฟาดข้าวและจ่ายค่าจ้างตามพื้นที่ที่ทำงาน ภายหลังเมื่อเปลี่ยนมาสู่การปลูกข้าวเข้มข้นมากขึ้นและเปลี่ยนมาเป็นการจ้างงานเป็นรายชิ้น เพื่อให้แรงงานแข่งขันกันเองซึ่งเป็นผลดีต่อนายจ้าง สำหรับผู้ชายแล้วพวกเขาไม่พยายามที่จะรวมกลุ่มกันเหมือนผู้หญิงแม้ว่าจะมีตัวชี้วัดหลายประการว่าการรวมกลุ่มจะทำให้พวกเขามีรายได้เพิ่มขึ้น ความแตกต่างทางเพศภาพในการจัดการแรงงานมีตัวอย่างให้เห็นมากมาย เช่นการที่กลุ่มแรงงานหญิงประท้วงหรือต่อต้านเป็นกลุ่ม แต่ผู้ชายจะแก้ปัญหาด้วย

ตนเองเช่นหากไม่พอใจที่จะทำงานก็แค่หยุดทำงานและเดินออกไป ขณะที่ผู้หญิงยากจนพยายามรวมกลุ่มเพื่อแทรกแซงนายจ้างที่เอารัดเอี้ยวมาใช้ ผู้ชายจะแสดงออกถึงการต่อต้านในระดับปัจเจกด้วยการกระทำแบบลับ

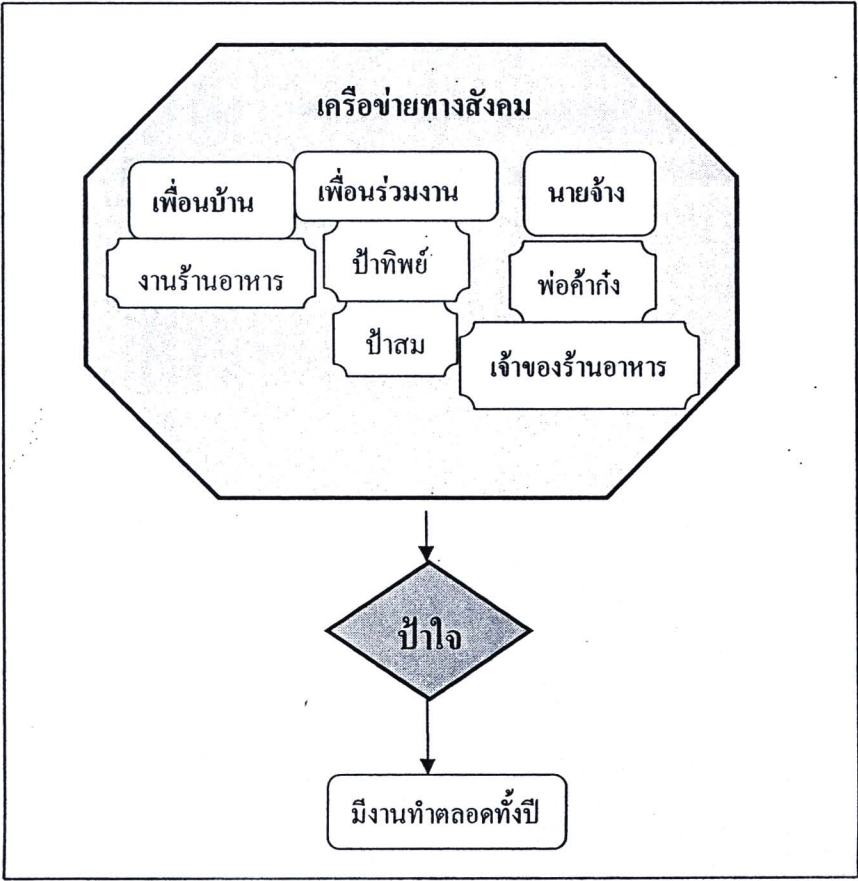
การรวมกลุ่มของแรงงานหญิงต่างมีวิธีการจัดการเพื่อรักษาและดำรงเครือข่ายภายในกลุ่มแรงงานไว้ Hart กล่าวว่ามีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในกลุ่มแรงงาน ไม่ว่าจะเป็นการให้ยืมของหรือเงิน ซึ่งเป็นการจัดการในลักษณะที่เป็นเหมือนครอบครัวเดียวกัน เมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานหญิงในโหล่งพบว่ามีการรวมตัวของแรงงานหญิงสูงอายุประมาณ 3-4 คน ที่ส่วนใหญ่ทำงานในสวนผักจึงไม่มีสมาชิกมากนักต่างกับแรงงานหญิงในมาเลเซียที่ส่วนใหญ่ทำงานรับจ้างในนาข้าว ทว่าแรงงานรับจ้างกลุ่มป่าทึบก็มีการจัดการความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเพื่อดำรงและรักษาเครือข่ายระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มไว้ เช่น ป้าใจที่มาช่วยงานศพน้องสาวป่าทึบทุกวัน ทั้งการเตรียมอาหารในมือกลางวันและมือเย็น ช่วยเสิร์ฟอาหาร ล้างจาน และดูแลความสะอาดต่างๆ เรียกได้ว่าทำงานอย่างขะมักเขม้น ไม่ปล่อยให้ตัวเองได้อยู่ว่างๆ เพื่อนั่งจับกลุ่มพูดคุยกับเพื่อนบ้านคนอื่นๆ หากพิจารณาการทำงานช่วยเหลือป่าทึบในงานศพพบว่ามีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกว่าการเป็นคนบ้านเดียวกันหรือคนรู้จักกันที่จำเป็นต้องไปช่วยงาน หรือให้เจ้าภาพ “เห็นหน้า” เท่านั้น เพราะป้าใจยังเป็นเพื่อนร่วมงานของป่าทึบ ที่ป่าทึบช่วยหางานรับจ้างให้บ่อยครั้ง เช่นในเดือนมิถุนายน 2553 สามียของป่าทึบผ่าตัดไส้ติ่งทำให้ป่าทึบต้องอยู่บ้านดูแลสามี แต่ลุงหวัง (นามสมมุติ) ก็มาติดต่อขอให้ป่าทึบไปทำงานตัดหอมและหาคนมาทำงานโดยไม่จำกัดจำนวน แม้ป่าทึบบอกลุงหวังว่าไม่สามารถไปได้ แต่ก็รับปากลุงหวังว่าจะหาคนไปทำงานให้อย่างแน่นอน ดังนั้นป่าทึบจึงมาติดต่อให้ป้าสมและป้าใจไปทำงาน ต่อประเด็นนี้ทำให้เพื่อนร่วมงานอย่างป้าใจรู้สึกขอบคุณป่าทึบอยู่ไม่น้อยที่ยังนึกถึงตนแม้ไม่ได้เป็นญาติกันก็ตาม

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงความเกื้อกูลหรือน้ำใจเล็กๆ น้อยๆ ที่มีต่อกันระหว่างแรงงานรับจ้าง คือในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายนป้าใจไม่สบาย ดังนั้นหลังจากที่ป่าทึบและป้าสมเสร็จจากการใส่ดินเตรียมปลูกเสาวรสให้ป้าเดือนแล้ว ทั้งสองคนจึงไปแวะซื้ออาหารและขนมเล็กๆ น้อยๆ จากร้านค้าในหมู่บ้านแล้วนำไปเยี่ยมป้าใจที่บ้าน

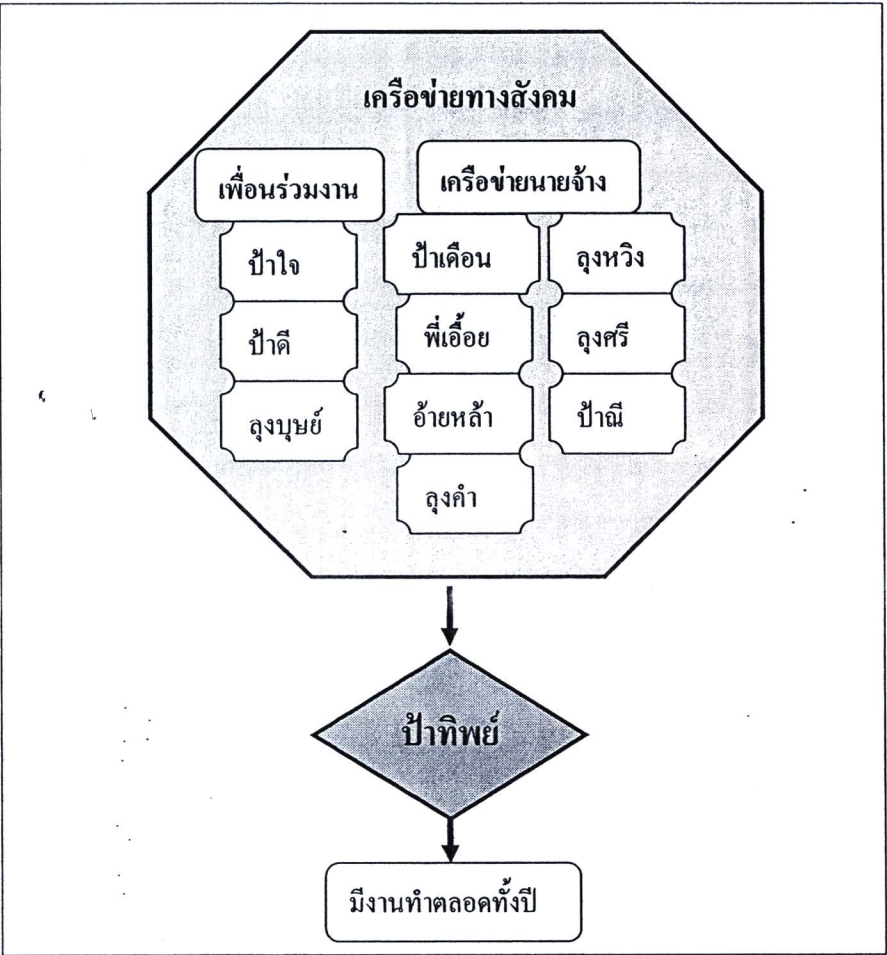
“ไปย้อผ่อป้าใจเหี้ยหน้อย เป็นไคผ่องกบ่าฮู้ บ่าได้เยี้ยะก้านมาสองสามวัน
ละ...อันนี้ซื้อไปฝากมัน เอ็นดูมัน”

การรักษาสร้างเครือข่ายระหว่างคนทำงานรับจ้างด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั้น ถือเป็นการผลิตซ้ำและรักษาความเป็นกลุ่ม ทำให้แรงงานรับจ้างสามารถใช้ความเป็นกลุ่มต่อรองกับนายจ้างเรื่องค่าจ้างและเวลาทำงานได้ เช่น “กึ่งวันกะเอาละบ้อ...เอ็นดูป้าสมเขา” เป็นคำพูดที่ป้าทิพย์ใช้ต่อรองกับป้าเดือน เมื่อป้าเดือนต้องการให้ป้าทิพย์มาถอนหญ้าในแปลงผักตลอดทั้งวัน แต่แรงงานกลุ่มป้าทิพย์ต้องการทำเพียงครึ่งวันเพราะในช่วงบ่ายอากาศร้อน ป้าทิพย์จึงให้เหตุผลกับป้าเดือนว่า ขอให้เห็นแก่ป้าสมและป้าใจที่อยู่มากแล้วไม่สามารถทำงานตากแดดได้เป็นเวลานานๆ การรวมกลุ่มที่มีสมาชิกมากกว่า 2 คนทำให้หัวหน้าแรงงานหรือคนศรัทธาวัล เช่นป้าทิพย์ สามารถต่อรองกับนายจ้างโดยอ้างความเห็นจากเพื่อนสมาชิกในกลุ่มเพื่อเป็นการให้เหตุผลกับนายจ้างได้ เช่น “...เขาค่อยสู่วะนะ” เพื่อเป็นการบอกปฏิเสธที่จะไม่รับงาน หรือแม้แต่การถามเพื่อนสมาชิกต่อหน้านายจ้างว่าต้องการรับงานนั้นๆ หรือไม่ เช่น “หมูเฮว่าไค...เฮาก?” เป็นต้น

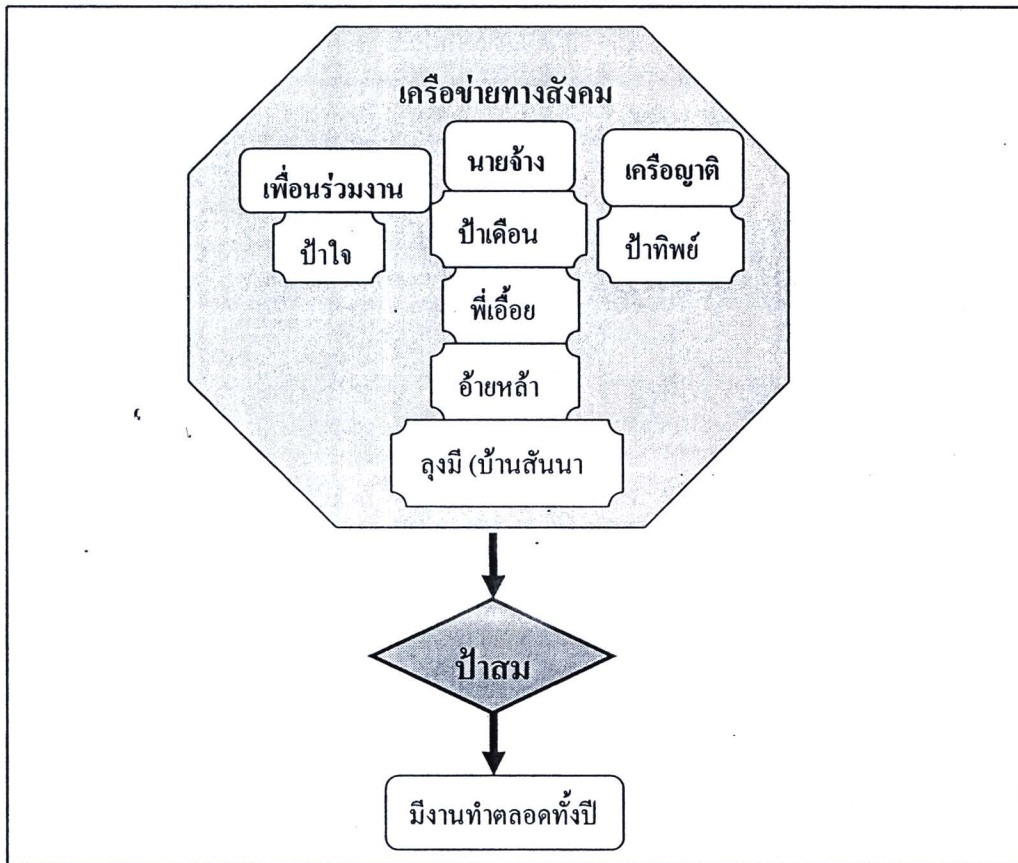
รูปภาพที่ 4.1 การสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงในการถูกจ้างงานของป้าใจ

แผนภาพที่ 4.2 เครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงในการถูกจ้างงาน ของป่าทิพย์

แผนภาพที่ 4.3 เครื่องช่วยทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงในการถูกจ้างงานของป้าสม

4.6 สรุป

บทนี้มีประเด็นที่ผู้ศึกษาต้องการนำเสนอ 3 ประเด็น ได้แก่

ประเด็นแรก ผู้ศึกษาแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงระบบการจ้างในโฮ่ง จากเดิมเป็นการใช้แรงงานที่มีความหลากหลายทั้งแรงงานในครัวเรือน แรงงานจากการเอามือเอววัน การจ้างแรงงานบางส่วน และจากแรงงานที่มาขอ “ช่วยเอาข้าว” มาสู่ระบบ “ตรารังวัล” การช่วยเอาข้าวในอดีตสะท้อนให้เห็นว่าการเข้าสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยมยังมีรูปแบบการจ้างงานวางอยู่บนความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่เงินตราอยู่ การช่วยเป็นการแสดงถึงการเอื้อเฟื้อ ความมีน้ำใจและเปิดโอกาสให้แก่คนไร้ที่ดินหรือคนที่ข้าวไม่พอกินได้มาทำงานเพื่อแลกข้าว แต่การช่วยก็มีเงื่อนไขคือจะได้รับผลตอบแทนเมื่อมาช่วยงานจนครบทุกขั้นตอนคือทั้งการปลูกและการเก็บเกี่ยว

ระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมารูปแบบการจ้างแรงงานในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ระบบการเอามือวันและการขอช่วยเอาข้าวแทบไม่มีให้เห็น และการจ้างงานวางอยู่บนการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา ขณะเดียวกันก็เกิดการเปลี่ยนแปลงกำลังแรงงานครัวเรือนที่มีผลต่อการจ้างงานในพื้นที่ กล่าวคือแรงงานคนหนุ่มสาวอพยพออกไปหางานทำนอกพื้นที่ สำหรับครัวเรือนที่ยากจนหนุ่มสาวเหล่านี้อาจเข้าไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ส่วนครัวเรือนที่มีฐานะลูกหลานมีโอกาสได้รับการศึกษาขั้นสูงถึงระดับปริญญาตรี ก็ทำงานอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรมอีกต่อไป ดังนั้นคนที่ยังอยู่ในภาคเกษตรกรรมจึงเป็นคนวัยกลางคนจนถึงสูงอายุ ความขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรเช่นนี้ก่อให้เกิดรูปแบบการจ้างแบบใหม่ คือ “ระบบบดกรังวัล” ซึ่งเป็นการระดมแรงงานในการปลูกและเกี่ยวข้าว ผ่านคนกรังวัลหรือนายหน้าหาแรงงาน

ประเด็นที่สอง ผู้ศึกษาอภิปรายว่าแม้จะมีงานศึกษาที่อธิบายการขาดแคลนแรงงานในนาข้าวและการนำเทคโนโลยีและเครื่องจักรมาใช้ ว่าได้เบียดขับและลดทอนบทบาทของผู้หญิงในฐานะที่เป็นแรงงานสำคัญของครัวเรือนที่ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย แต่งานศึกษานี้ผู้เขียนพบว่าการเบียดขับผู้หญิงจากการมีส่วนร่วมทางการผลิตนั้นเกิดขึ้นได้ในสังคมที่เพาะปลูกข้าวเป็นหลัก เพราะพื้นที่โหล่งเกษตรกรรมต้นน้ำคำที่เป็นการปลูกฝักเพื่อขายอย่างเข้มข้นตลอดปี เป็นระบบการผลิตที่เกิดขึ้นควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงในนาข้าว การที่ตลาดแรงงานเปิดโอกาสให้ผู้หญิงทำงานในสวนฝักมากกว่าผู้ชายทำให้เกิดการรวมตัวของผู้หญิงที่มาจากครัวเรือนไร่ที่ได้ออกมาทำงานรับจ้าง โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กๆ ตระเวนรับจ้างภายในโหล่ง ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงวัยกลางคนและสูงอายุที่อยู่ในหมู่บ้าน การที่แรงงานผู้หญิงเป็นที่ต้องการในสวนฝักนั้นเกิดจากอุดมคติทางเพศภาพบางประการที่แฝงอยู่ว่างานในสวนฝักเป็น “งานของผู้หญิง” ไม่ต้องใช้แรงมาก เป็นงานละเอียด สำหรับผู้ชายแล้วจะถูกจ้างมาทำงานประเภทแบกแข่งฝัก ขนประสอบฝัก ขุดร่อง ขกแปลง หรืองานที่เสี่ยงอันตรายเช่นฟันสารเคมี ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงด้านที่แข็งแกร่งของ “ความเป็นผู้ชาย” อาจกล่าวได้ว่านายจ้างใช้อุดมคติทางเพศภาพควบคุมแรงงานด้วยการให้ทำงานตามเพศ อย่างไรก็ตามการควบคุมผ่านอุดมคตินั้นมีสองด้าน ด้านหนึ่งคือระดับที่ถูกกระทำโดยนายจ้าง อีกด้านหนึ่งคือการที่ปัจเจกหรือแรงงานควบคุมตนเอง (ธีรวีณี วงศ์ทองสรรค์, อ้างแล้ว: 116)

ประเด็นสุดท้าย อาจกล่าวได้ว่าระบบการผลิตภาคเกษตรกรรมจะเข้าสู่ทุนนิยมอย่างเต็มตัว หากพิจารณาจากการเกิดขึ้นของการจ้างงานด้วยเงินตรา การเกิดขึ้นชนชั้นกรรมาชีพที่ดำรงชีพด้วยการทำงานรับจ้าง การผลิตของเกษตรกรที่เปลี่ยนจากการปลูกเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ทว่าหากพิจารณารูปแบบและความสัมพันธ์ภายในที่เกิดขึ้นในระบบการผลิตเพื่อขาย จะพบว่า

ไม่สามารถใช้ตรรกะแบบทุนนิยมได้อย่างเต็มที่ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการจ้างแรงงาน และการควบคุมแรงงานของนายจ้างหรือเกษตรกรเจ้าของที่ดิน เนื่องจากเป็นสังคมขนาดเล็ก ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันนอกเหนือจากพื้นที่ทำงาน ความเป็นคนบ้านเดียวกันหรือสังกัดกลุ่มทางสังคมเดียวกันทำให้การควบคุมแรงงานของนายจ้างไม่อาจทำได้อย่างเต็มที่

แม้ว่ารูปแบบการจ้างแรงงานในโหล่งจะเกิดระบบการ “ตรวงวัล” ซึ่งเป็นคำที่สะท้อนให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์แบบต่างตอบแทน (reciprocity) คำว่า “รางวัล” ในบริบทการจ้างงานนี้หมายถึงแรงงานที่นายหน้าเป็นผู้จัดหามาให้กับเจ้าของที่ดิน ขณะเดียวกันค่าตอบแทนที่นายหน้าได้ก็คือ “รางวัล” เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามหากสอบถามแรงงานจะบอกว่าพวกเขามา “ช่วย” มากกว่า แรงงานเลือกใช้คำที่แสดงถึงความเท่าเทียมกัน และแฝงด้วยความคิดและความรู้สึกที่ว่าพวกเขาต่างเป็นคนหมู่บ้านเดียวกันหรือเป็นพวกเดียวกันที่ไม่มีนัยของความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม เช่นความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง

ด้วยเหตุนี้นายจ้างจึงไม่สามารถควบคุมแรงงานโดยใช้ตรรกะแบบทุนนิยมที่เป็นการควบคุมแรงงานด้วยการใช้กฎระเบียบ ข้อห้าม ข้อบังคับ หรือการแสดงออกถึงอำนาจที่เหนือกว่าได้อย่างเต็มที่และตรงไปตรงมา เพราะเงื่อนไขของความเป็น “สังคมชนบทขนาดเล็ก” ที่ต่างฝ่ายต่างรู้จักกัน มีปฏิสัมพันธ์กันนอกเหนือไปจากพื้นที่ทำงาน ทำให้ต้องหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าที่จะนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรง ในฐานะที่เป็นนายจ้างพวกเขาควบคุมแรงงานด้วยการกำหนดเงื่อนไขในการทำงานแบบอ้อมๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการจ่ายค่าจ้างที่อาจเป็นการจ่ายค่าจ้างล่วงหน้าเพื่อสร้างแรงจูงใจให้แรงงานมีกำลังใจทำงาน หรืออาจมีลักษณะบังคับมากกว่าด้วยการบอกว่าจะจ่ายเงินหลังจากทำงานเสร็จแล้วเท่านั้น นอกจากนี้นายจ้างยังสร้างเงื่อนไขในการทำงานด้วยการให้แรงงานแข่งขันกันเอง หรืออาจเป็นการสร้างว่าจะจ้างแรงงานกลุ่มอื่นเข้ามาทำงานแทนโดยเฉพาะแรงงานชาติพันธุ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังพบอีกว่าการสร้างเงื่อนไขหรือการสร้างแรงจูงใจในการทำงานที่วางอยู่บนตรรกะแบบทุนนิยมเพียงอย่างเดียว เช่นหากมาทำงานในวันและเวลาที่กำหนดไว้จะได้ค่าจ้างเพิ่มนั้น ไม่สามารถใช้ได้เสมอไป หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ คือไม่สามารถใช้เงินเป็นเครื่องจูงใจแรงงานได้

ทว่านายจ้างก็ไม่สามารถควบคุมแรงงานได้อย่างเบ็ดเสร็จ แรงงานรับจ้างมีอำนาจต่อรองในระดับหนึ่งเพราะความขาดแคลนแรงงานในโหล่งทำให้นายจ้างยังต้องพึ่งพาแรงงานอยู่มาก กระนั้นแรงงานรับจ้างก็ไม่สามารถที่จะแสดงความไม่พอใจ ความโกรธหรือความคับข้องใจได้อย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมา แรงงานรับจ้างจึงมีอุปนิสัยและชั้นเชิงต่างๆ ในการต่อรองและสร้างข้อเรียกร้องบางประการกับนายจ้างที่วางอยู่บนมาตรฐานหรือบรรทัดฐานที่คนในชุมชนพึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งแสดงออกผ่านคำพูดแบบที่เล่นทีจริงเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับความขัดแย้งโดย

พบว่ามียกยุทธ์ในการต่อรองของแรงงานรับจ้าง 3 รูปแบบ รูปแบบแรกเป็นกลยุทธ์เชิงพื้นที่ ในการกำหนดขอบเขตเพื่อผูกขาดพื้นที่การทำงาน รูปแบบที่สองเป็นการนำความสัมพันธ์ทางสังคม หรือมาตรฐานทางศีลธรรมมาใช้เป็นเงื่อนไขในการต่อรองกับนายจ้างผ่านการใช้คำพูดเพื่อสร้างแรงกดดันให้นายจ้างปฏิบัติตามความต้องการหรือข้อเสนอของแรงงาน และรูปแบบสุดท้ายคือการต่อรองในรูปแบบของการรวมกลุ่มเพื่อสร้างเครือข่ายของแรงงานรับจ้าง ที่ไม่ใช่เพียงเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพ แต่เป็นการสร้างอำนาจต่อรองที่ทำให้แรงงานรับจ้างสามารถปฏิเสธการรับงานหรือต่อรองเรื่องค่าจ้างและเวลาทำงานกับนายจ้างโดยใช้ความเป็นกลุ่ม